

Profesjonell skepsis

Har revisor for stor tillit til ledelsen ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og kan bevisstgjøring fra tilsynsmyndighetene føre til redusert tillit?

Av

Elise Horn & Oda Elisabeth S. Hansen

Veiledere: Jonas Gaudernack & Carmen Olsen

Masterutredning innen Økonomi og Administrasjon
Hovedprofil Økonomisk Styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

FORORD

Masterutredningen er skrevet som en del av vår mastergrad i Økonomi og Administrasjon ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Utredningen er skrevet med et forskningsstipend fra PwC. Arbeidet med masterutredningen startet med idémyldring og leting etter dagsaktuelle tema i media. Bekymringer fra Finanstilsynet vekket vår nysgjerrighet. Tilsynsmyndigheten har ytret at mangelfull fortsatt drift vurdering, samt manglende profesjonell skepsis og for stor tillit til ledelsen var gjennomgående svakheter under revisjonen av årsregnskapet. Bekymringene til Finanstilsynet gjør at forskningsspørsmålet vårt er relevant og spennende overfor revisjonsforskning og revisjonspraksis.

Studietiden har vært preget av en rekke faglig utfordringer, og masterutredningen var ingen unntak. Vi har gått i dybden på et forskningsområde vi hadde begrenset med kunnskap om fra før. Utviklingen av hypotesene, utformingen av eksperimentet og skriveprosessen har vært både utfordrende og tidkrevende, med mange blindveier. Læringskurven har vært bratt. Til tross for det har det også vært et utrolig spennende og givende semester.

Takk til våre veiledere Jonas Gaudernack og Carmen Olsen, som begge har vist interesse og engasjement for arbeidet vårt. Takk til Jonas for raske svar på våre spørsmål. Takk til Carmen som har delt kunnskap og erfaring med oss, og tatt oss med på relevante fagseminar ved IRRR. Seminarene har gitt oss inspirasjon til egen skriving. Vi vil også takke medstudenter for gode diskusjoner og innspill, og alle som tok seg tid til å delta i vårt eksperiment. Takk til venner og familie for oppmuntring underveis og som frivillig har lest korrektur. Og helt til slutt, takk til hverandre. Takk for et godt samarbeid. Dette har vært lærerikt.

Norges Handelshøyskole

Bergen, 16. juni 2016

Elise Horn

Oda Elisabeth S. Hansen

SAMMENDRAG

Masterutredning tar for seg følgende forskningsspørsmål: *«Har revisor for stor tillit til ledelsen ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og kan bevisstgjøring fra tilsynsmyndighetene føre til redusert tillit?»*

Revisors profesjonelle skepsis har vært i fokus de siste årene. Internasjonale standardsettere og tilsynsmyndigheter har ytret bekymring for at revisor ikke utøver et tilstrekkelig nivå av profesjonell skepsis under revisjonen av årsregnskapet. Ifølge den amerikanske revisorforeningen er ledelsens holdninger svært vanskelig å tolke. Troen på at klienten er ærlig og har integritet kan føre til at revisor mislykkes i å avdekke misligheter i regnskapet. Kravet til profesjonell skepsis er økende i dagens finansielle marked, siden regnskapstall i større grad enn før bærer preg av subjektivitet, og virkelig verdi tas mer i bruk.

Vi har gjennomført et eksperiment på 41 revisjonsstudenter. Deltakerne i eksperimentet ble tilfeldig fordelt til tre grupper. Formålet med eksperimentet var å undersøke hvorvidt revisor utøver profesjonell skepsis ved vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift, og i hvilken grad uttalelser fra ledelsen påvirker revisors «Judgment and Decision-Making». Deretter om bevisstgjøring av Finanstilsynets bekymringer fører til økt profesjonell skepsis hos revisor. Gruppe en fikk ingen behandling. Gruppe to fikk en uttalelse fra daglig leder. Gruppe tre fikk en uttalelse fra daglig leder og bevisstgjøring.

Innsamlet data gav ingen indikasjon på manglende profesjonell skepsis hos deltakerne. Resultatet er sammenfallende med tidligere studier, som heller ikke fant tegn til manglende profesjonell skepsis hos revisor ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen. Observasjoner fra eksperimentet tyder på (1) at motstridende informasjon trigger profesjonell skepsis hos revisor, og (2) at bevisstgjøring av Finanstilsynets bekymringer ikke har noen signifikant effekt på revisors profesjonelle skepsis.

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	I
SAMMENDRAG	II
FORKORTELSER	V
1.0 INNLEDNING	1
1.1 Forskningsspørsmål	2
2.0 TEORETISK RAMMEVERK	3
2.1 Profesjonell skepsis	3
2.1.1 <i>Definisjon</i>	3
2.1.2 <i>Utøvelse</i>	5
2.1.3 <i>Måleverktøy</i>	6
2.1.4 <i>Tidligere forskning</i>	7
2.2 Bevisstjøring av mentale fallgruver	9
2.3 Forutsetningen om fortsatt drift	10
2.3.1 <i>Sannsynlighetsvurdering</i>	10
2.3.2 <i>Opplysningsplikt</i>	11
2.3.3 <i>ISA 570</i>	12
3.0 KONSEPTUELL MODELL OG HYPOTESER	13
3.1 Konseptuell modell	13
3.2 Hypoteser	14
3.2.1 <i>Hypotese en</i>	14
3.2.2 <i>Hypotese to</i>	14
3.2.3 <i>Hypotese tre</i>	15
4.0 METODE OG FORSKNINGSDESIGN	16
4.1 Forskningsdesign	16
4.2 Datainnsamling	16
4.2.1 <i>Utvalg</i>	17
4.2.2 <i>Utforming av case</i>	18
4.2.3 <i>Utforming av eksperiment</i>	19
4.2.4 <i>Utforming av eksperimentell spørreundersøkelse</i>	19
4.3 Dataanalyse	20
5.0 RESULTAT	21
5.1 Deskriptiv statistikk	21

5.1.1 Test av systematiske forskjeller mellom gruppene	22
5.1.2 Gjennomsnittlig vurdering av fortsatt drift	22
5.1.3 Profesjonell skepsis som et personlighetstrekk	23
5.2 Manipulasjonssjekk	23
5.3 Hypotesetesting.....	24
5.3.1 «The Curse of Knowledge»	24
5.3.2 Profesjonell skepsis	24
5.3.3 Bevisstgjøring fra Finanstilsynet	25
5.4 Andre observasjoner	26
6.0 DISKUSJON OG KONKLUSJON.....	27
6.1 Begrensninger	28
6.2 Betydning for revisjonspraksis	29
6.3 Forslag til fremtidig forskning	29
LITTERATURLISTE.....	30
VEDLEGG	36
Figur 1: Profesjonell skepsis (Hurtt et al., 2013)	4
Figur 2: Mislighetstriangelet	6
Figur 3: Sannsynlighetsnivå (NRS 13 pkt. 3.2)	11
Figur 4: Revisors konklusjon og rapportering (Eilifsen, 1997)	12
Figur 5: Konseptuell modell.....	13
Figur 6: 2x2 faktordesign	19
Figur 7: Demografiske variabler	21
Figur 8: Gjennomsnittlig fortsatt drift vurdering i gruppene	22
Tabell 1: Antall deltakere i gruppene	21
Tabell 2: Gjennomsnitts- og p-verdier	22
Tabell 3: HPSS	23
Tabell 4: ANOVA, hypotese en	24
Tabell 5: Deskriptiv statistikk, Nolder og Kadous, hypotese to.....	25
Tabell 6: ANOVA, hypotese to	25
Tabell 7: ANOVA, hypotese tre.....	26

FORKORTELSER

En oversikt over forkortelsene vi bruker i masterutredningen.

AICPA	The American Institute of Certified Public Accountants
Asal	Allmennaksjeloven
Asl	Aksjeloven
HPSS	Hurttt's Professional Skepticism Scale
IAASB	The International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	International Accounting Standards (IASBs regnskapsstandarder utgitt før 2001)
IFRS	International Financial Reporting Standards
IRRR	Institutt for Regnskap, Revisjon og Rettsvitenskap ved Norges Handelshøyskole
ISA	International Standard on Auditing
JDM	Judgment and Decision-Making
NRS	Norsk RegnskapsStiftelse (norsk standardsettende organ, NRS brukes også for å referere til regnskapsstandardene)
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
Rskl	Regnskapsloven

1.0 INNLEDNING

Den internasjonale standardsetteren IAASB (2012), det amerikanske tilsynsorganet PCAOB (2013) og Finanstilsynet (2014a) har alle ytret bekymring for at revisor ikke utøver et tilstrekkelig nivå av profesjonell skepsis under revisjonen av årsregnskapet. I Norge har Finanstilsynet i etterkant av flere tilsyn gitt uttrykk for at en mangelfull fortsatt drift vurdering (Finanstilsynet, 2010), for stor tillit til ledelsen og manglende etterprøving (Finanstilsynet, 2014a) er gjennomgående svakheter ved revisjonen. På bakgrunn av disse bekymringene ønsker vi å gå i dybden på profesjonell skepsis.

Innen revisjon kommer den formelle definisjonen av profesjonell skepsis fra ISA 200. Ifølge standarden er profesjonell skepsis «en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere vesentlig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis» (IAASB, 2009, s. 8). I dagens finansielle marked er kravet til profesjonell skepsis økende. Dette skyldes at regnskapstall i større grad enn før bærer preg av subjektivitet, og virkelig verdi tas mer i bruk (Eilifsen, Messier, Glover & Prawitt, 2014).

Profesjonell skepsis påvirker revisors «Judgment and Decision-Making» (JDM), på norsk vurderingsevne og beslutningsatferd. Kvaliteten på revisors JDM er viktig fordi den kan påvirke en virksomhets overlevelsessevne, livsgrunnlaget til de ansatte, investeringsbeslutninger og kreditors lånebetingelser (Bonner, 2008). Fortsatt drift forutsetningen er direkte knyttet til utarbeidelsen av årsregnskapet. Det er derfor naturlig at revisor må ta stilling til om en slik forutsetningen kan aksepteres eller ikke.

Informasjon fra ledelsen er viktig input når revisor skal evaluere fortsatt drift forutsetningen (Feng & Li, 2014). Imidlertid vil ikke troen på at ledelsen er ærlig og har integritet frita revisor fra å opptre profesjonelt skeptisk. Revisors rolle er å redusere informasjonsasymmetri mellom regnskapsprodusent og regnskapsbruker. For å utfylle sin rolle er det viktig at revisor opptrer og blir oppfattet som uavhengig, en utfordrende oppgave siden revisor har et økonomisk bånd til klienten. Revisors uavhengighet blir ofte omtalt som revisors viktigste eiendel, foreligger det tvil får revisjonen liten verdi (Johnstone, Sutton & Warfield, 2001). Revisors rolle ved usikkerhet rundt fortsatt drift er å være regnskapsbrukernes tillitsperson for at styret og ledelsen blir fulgt opp, og oppfyller sin opplysningsplikt (Gøbel & Rødssæteren, 2009).

1.1 Forskningsspørsmål

Innen revisjonsforskning har Earley, Gramling og Joe (2016) nylig oppfordret fremtidige forskere til å undersøke hvilke faktorer som kan føre til økt profesjonell skepsis hos revisor. Bakgrunnen er at de i sin studie fant at en revisor som tror at ledelsen er ærlig og har integritet, oftere overser «røde flagg» i regnskapet. Vi ønsker å bidra med økt kunnskap rundt tillitsforholdet mellom revisor og klient. Hensikten med vår studie er å undersøke hvorvidt revisor utøver profesjonell skepsis ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og i hvilken grad uttalelser fra ledelsen påvirker revisors JDM. Deretter om bevisstgjøring av Finanstilsynets bekymringer fører til økt profesjonell skepsis hos revisor.

Det er utfordrende å måle og dokumentere utøvelse av profesjonell skepsis (Hurt, Brown-Liburd, Earley & Krishnamoorthy, 2013), men vi ønsker å gjøre et forsøk for å svare på følgende forskningsspørsmål:

«Har revisor for stor tillit til ledelsen ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og kan bevisstgjøring fra tilsynsmyndighetene føre til redusert tillit?»

I neste kapittel presenteres relevant teori og tidligere forskning. Formålet er å belyse forskningsspørsmålets faglige plassering innen forskningsuniverset, samt å skape et teoretisk utgangspunkt for resten av masterutredningen. For å kunne gjennomføre et eksperiment med målbare variabler har vi operasjonalisert. Konseptuell modell og våre tre hypoteser presenteres i kapittel 3. I kapittel 4 går vi nærmere inn på den metodiske fremgangsmåten vi har benyttet for å samle inn data. Resultatet fra eksperimentet presenteres i kapittel 5. Diskusjon og konklusjon kommer avslutningsvis i kapittel 6, sammen med anbefaling til revisjonspraksis og fremtidig forskning.

2.0 TEORETISK RAMMEVERK

Her presenteres litteratur og tidligere forskning som er relevant for vårt forskningsspørsmål.

2.1 Profesjonell skepsis

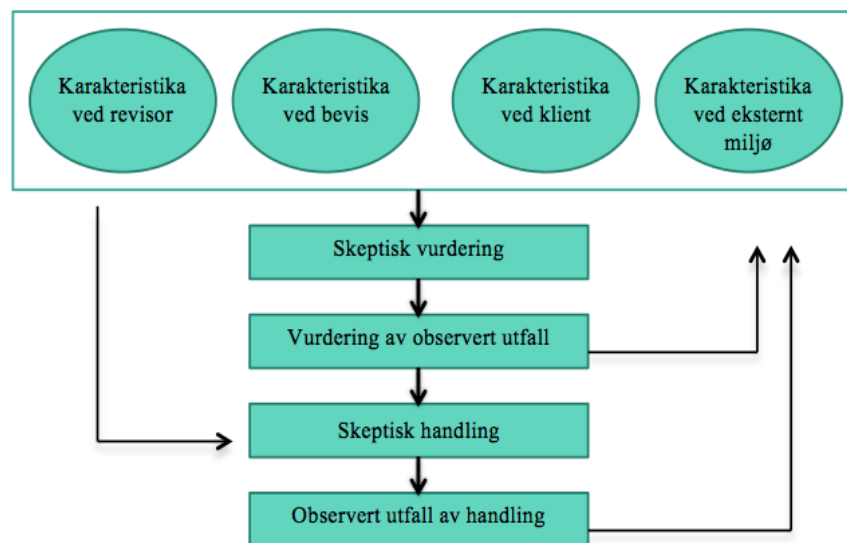
Tillit er iboende i revisjonsprosessen. I den grad revisor reviderer fremfor å gjenskape, stoler revisor på at klienten forteller sannheten med hensyn til de finansielle postene som forblir urevidert. I hvilken grad revisor stoler på informasjon fra klienten er avhengig av to faktorer. Informasjonens betydning for revisjonskonklusjonen og revisors subjektive vurdering av klientens troverdighet (Shaub, 1996). Tillitsforholdet mellom revisor og klient er viktig, men det er profesjonell skepsis som definerer revisors holdning ifølge ISA-en. Det er derfor mer hensiktsmessig å bruke begrepet profesjonell skepsis fremfor tillit i revisjonskonteksten.

2.1.1 Definisjon

Internasjonale standardsettere (IAASB, 2012; PCAOB, 2013), Finanstilsynet (2014a) og revisjonsforskere (Nelson, 2009; Hurtt, 2010) vektlegger alle viktigheten av å utøve et tilstrekkelig nivå av profesjonell skepsis. Likevel finnes det ingen felles forståelse eller definisjon av begrepet (Nolder & Kadous, 2014). Konseptuell revisjonsforskning fremhever at profesjonell skepsis er vanskelig å definere og måle (Hurtt et al, 2013). Eksperimentell revisjonsforskning skiller mellom to perspektiv, presumptiv tvil og nøytralitet. Presumptiv tvil innebærer at revisor antar noe uærlighet fra klientens side (Quadackers, Groot & Wright, 2014). Nøytralitet innebærer at revisor ikke forventer å finne feil eller mangler i regnskapet, men arbeider hardt for å samle inn og evaluere bevis. Standardsettere har et nøytralt syn, og ser på profesjonell skepsis som en holdning og et personlighetstrekk hos revisor (Nelson, 2009).

Nelson (2009) definerer profesjonell skepsis som revisors vurdering av risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Ifølge definisjonen vil en revisor med høyt nivå av profesjonell skepsis kreve mer overbevisende revisjonsbevis før han/hun konkluderer. Revisor vil også tvile mer på revisjonsbevis som peker i retning av at informasjonen er riktig enn bevis som indikerer at det er feil, og gjerne samle inn større mengder bevis enn en med lavt nivå av skepsis. En implikasjon kan bli for høy profesjonell skepsis, i form av ineffektivitet og overdreven mistillit til klienten. Ifølge Nelson (2009) skyldes lav skepsis enten mangel på en skeptisk vurdering, som resultat av feil oppfatning av problemet eller mangel på en skeptisk handling, som resultat av at en reagerer feil på problemet.

Hurt (2010) definerer profesjonell skepsis som en flerdimensjonal individuell karakteristik. Det er et personlighetstrekk og en tilstand som resultat av situasjonen revisor befinner seg i. Figuren under illustrerer hvordan hendelser før atferd forårsaker profesjonell skepsis hos revisor. Enhver revisor tar med seg et sett unike og varierte egenskaper til revisjonen, som motivasjon, moral, kunnskap og personlighet. Revisjonsbevis påvirker revisors vurdering, og ikke alle bevis burde bli vektet likt. Karakteristika ved klienten, som klientens karisma kan også påvirke revisors JDM. Det eksterne miljøet påvirker revisors evne til å opptre profesjonelt skeptisk, som budsjettert arbeidstid på et revisjonsoppdrag (Hurt et al., 2013).

Figur 1: Profesjonell skepsis (Hurt et al., 2013)

Nolder og Kadous (2014) har formulert et forslag til en universal definisjon på profesjonell skepsis. De har valgt å inkludere en emosjonell komponent i definisjonen, noe de savner i revisjonsforskningens definisjon av begrepet. De mener at fordelen med å se på skepsis som en holdning er at holdninger kan endres, mens et personlighetstrekk er vanskelig å gjøre noe med.

En uobserverbar, latent holdning som reflekteres i revisors (1) tanker rundt ledelsens påstander, inkludert risikoen for vesentlig feilinformasjon og hva som utgjør hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis, (2) følelser som reaksjon på risikoen assosiert med potensiell feilinformasjon i ledelsens påstander og potensielt upassende eller utilstrekkelig revisjonsbevis, og (3) intensjoner og handlinger assosiert med typen, tidspunktet og omfanget av ytterligere revisjonshandlinger, som avgjør optimal overbevisning før en konkluderer (Nolder & Kadous, 2014, s. 3) ¹.

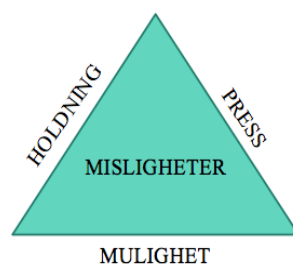
¹ Oversatt fra engelsk.

2.1.2 Utøvelse

Ifølge ISA 200 innebærer utøvelse av profesjonell skepsis at revisor skal foreta en kritisk vurdering av påliteligheten til informasjonen som legges til grunn for revisjonsbevis. Revisor skal utøve profesjonell skepsis uten å ta hensyn til tidligere erfaring med ærligheten og integriteten til de som fremlegger bevisene (IAASB, 2009). Ifølge AICPA (2003) er en av de vanligste grunnene til at revisor feiler i å avdekke misligheter i regnskapet troen på at klienten er ærlig og har integritet.

Informasjon fra ledelsen er viktig input når revisor skal evaluere fortsatt drift forutsetningen. Selv om årsaken til konkurs som regel er mangel på kontanter og likviditet, er forventet fremtidig inntjening viktig input når revisor skal vurdere risikoen for at fortsatt drift forutsetningen ikke lenger er til stede. Informasjon fra ledelsen er nyttig fordi det er lite sannsynlig at revisor kjenner virksomhetens forretningsprosesser, bransje og finansielle planer like godt som ledelsen selv (Feng & Li, 2014). Det er imidlertid viktig at revisor er oppmerksom på at det kan oppstå situasjoner hvor styret og ledelsen ikke ønsker å gi all relevant informasjon. Det kan skyldes at informasjonen kan sette deres vurderinger i et dårlig lys, og kan tenkes å påvirke virksomhetens overlevelsessevne. Ledelsen kan mislike at revisor skriver at fortsatt drift forutsetningen er tvilsom. Det kan oppfattes som at revisor spår de konkurs innen tolv måneder. En kan derfor anta at klienten ønsker en ren revisjonsberetning (Hope & Langli, 2009).

Revisjonsstandarden krever at revisor er oppmerksom på forhold som kan indikere vesentlig feilinformasjon i regnskapet, som følge av feil eller misligheter. Tre forhold må som regel foreligge for at misligheter kan oppstå. Ledelsen må ha incentiv eller være under press, noe som gir motiv. For eksempel en leder med bonusordning knyttet opp mot driftsresultatet. Deretter må det foreligge mulighet, som mangel på kontroll, ineffektiv kontroll eller at en kan overstyre kontroll. De involverte må også evne å rasjonalisere handlingene. Noen individ besitter en holdning, karakter eller sett av etiske verdier som tillater de å bevisst begå en uærlig handling, men det er viktig å være oppmerksom på at selv ellers ærlige sjeler kan begå misligheter i miljø som pålegger tilstrekkelig press (AICPA, 2003). Å nøyaktig vurdere klientens holdning er utfordrende, og spesielt dersom klienten bevisst forsøker å lure revisor. Selv en nøyaktig persepsjon av klientens holdninger kan være upålitelig, fordi klientens holdninger kan endre seg dramatisk over en kort periode (Ybarra & Stephen, 1999).

Figur 2: Mislighetstriangelet

En annen årsak som gjør at det er utfordrende å avdekke misligheter er at det er krevende å opprettholde profesjonell skepsis når majoriteten av revisjonsoppdrag har ærlige medarbeidere (Earley et al., 2016). Argumentet støttes av Rick Hatfield, som også vektla sjeldenheten av regnskapsmanipulasjon som en trussel mot profesjonell skepsis i sitt foredrag ved IRRR 7. april 2016. Finanstilsynet (2014b) minner revisor om å være på vakt dersom virksomheter har sterke, karismatiske ledere i førersetet og pilene peker oppover. En av Norges fremste korrupsjonsjegere, Arnt Angell, mener at karismatiske ledere slipper for lett unna. Da slike egenskaper gjør at det i mindre grad stilles kritiske spørsmål, og de har lett for å få andre med seg (Solem, 2015).

2.1.3 Måleverktøy

Det finnes ingen felles fremgangsmåte for å måle eller dokumentere profesjonell skepsis. Profesjonell skepsis har vært forsøkt målt ved bruk av andre begrep, som tillit, uavhengighet og mistenksomhet (Hurtt, 2010). Det har også vært forsøkt målt ut ifra antall budsjetterte timer, hvor høyt antall timer reflekterer høy profesjonell skepsis (Quadackers et al., 2014).

Hurtt (2010) har utviklet en skala, HPSS, som måler profesjonell skepsis som et personlighetstrekk hos individuelle revisorer. Basert på revisjonsstandardene og tidligere forskning innen revisjon, psykologi, filosofi og forbrukeratferd, har Hurtt identifisert seks egenskaper hun mener inngår i profesjonell skepsis. Målet var en tverrfaglig tilnærming i et forsøk på å utvide revisjonsforskningens forståelsen av begrepet. De tre første egenskapene er et «spørrende tankesett», å være «informasjonssøkende» og evne å «utsette vurdering» frem til tilstrekkelig revisjonsbevis er samlet inn. Egenskapene sier noe om villigheten til å lete etter og undersøke før en tar en endelig beslutning. En viktig del av å behandle revisjonsbevis er å forstå motivasjonen og integriteten til de som fremlegger bevisene, som er bakgrunnen for den fjerde egenskapen, «mellommenneskelig forståelse». Revisor må også være «selvstendig» og ha «selvtillit» til å motstå overtalelser og stå for egne meninger.

Nolder og Kadous (2014) har utviklet et rammeverk som måler profesjonell skepsis ut ifra tre dimensjoner, revisors «tanker», revisors «følelser» og revisors «intensjoner og handlinger». Revisors «tanker» måles ut ifra hvordan revisor evaluerer risikoen for vesentlig feilinformasjon, og påliteligheten til revisjonsbevis. Revisors «følelser» måles ut ifra revisors følelsesmessige respons på risikoen assosiert med vesentlig feilinformasjon, og påliteligheten til revisjonsbevis. Slike følelser inkluderer frykt, bekymring, angst og komfort. Revisors «intensjoner og handlinger» måles ut ifra revisors beslutning knyttet til typen, tidspunktet og omfanget av revisjonshandlingene. Rammeverket gjør det mulig å undersøke relasjonen mellom revisors tanker og følelsesmessige reaksjoner, og i hvilken grad følelser og tanker påvirker revisors atferd. En kan gjerne tenke og føle at en burde gjøre noe, men det trenger ikke nødvendigvis bety at en faktisk gjennomfører det.

2.1.4 Tidligere forskning

På grunn av en manglende felles definisjon og måleverktøy, er det vanskelig å sammenligne og trekke slutninger mellom de ulike studiene innen profesjonell skepsis (Hurtt, 2010). Tidligere forskning viser også til tvetydige resultat (Hurtt et al., 2013).

Forskning viser en positiv relasjon mellom profesjonell skepsis og revisjonskvalitet (Chen, Kelly & Salterio, 2009). Dersom revisor utøver profesjonell skepsis så er det større sannsynlighet for at han/hun oppdager misligheter (Bernardi, 1994), at beisevalueringen har høyere kvalitet (Hurtt, Eining & Plumlee, 2008), at revisor stoler mindre på klienten og at den generelle innsatsen under revisjonen er høyere (Bowlin, Hobson & Piercey, 2012). Shaub og Lawrence (1996) fant at en revisor som utøver høy profesjonell skepsis er mer tilbøyelig til å konfrontere en klient og/eller utføre ytterligere etterprøving dersom dette er nødvendig. De undersøkte hvilke faktorer som påvirker revisors profesjonelle skepsis. De fant blant annet at dersom revisor tidligere har opplevd feilinformasjon i regnskapet til klienten, eller kommunikasjonen mellom revisor og klient er dårlig, så øker revisors profesjonelle skepsis. De observerte også at revisor utøver lavere profesjonell skepsis dersom klienten er viktig for revisjonsfirmaet.

Feng og Li (2014) har undersøkt profesjonell skepsis hos revisor knyttet til fortsatt drift evalueringen. De sammenlignet hvilken vekt revisor la på ledelsen fremtidige prognoser med vekten en konkurs prediksjons-modell la på prognosene. Studien viste at i situasjoner hvor

revisor vurderte ledelsen som mindre troverdig, la han/hun mindre vekt på prognosene enn prediksjons-modellen. De konkluderte derfor med at revisor er profesjonelt skeptisk.

Studien til Johnson, Jamal og Berryman (1991) viser at erfarne revisorer lettere ser forbi «framing»² fra ledelsen enn uerfarne revisorer. Imidlertid observerte de i samme studie en tendens til at erfaring og kunnskap hadde negativ effekt på profesjonell skepsis. Noe som støttes av Payne og Ramsey (2005) som fant at erfaring var negativt korrelert med profesjonell skepsis. Robertson (2010) gjennomførte en studie på praktiserende revisorer og studenter. Han fant at dersom revisor står overfor en klient som aktivt forsøker å påvirke hans/hennes innstilling i en positiv retning, så reduserte revisors objektivitet ved evaluering av revisjonsbevis. Med andre ord ble revisors JDM påvirket av klienten. Imidlertid ble studentene i undersøkelsen mindre påvirket av klienten enn praktiserende revisorer.

Tidligere studier viser at revisors opplevelse av klientens holdninger påvirker revisors vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet (Heiman-Hoffman, Morgan og Patton, 1996; Shrestha, Bernardi & Bosco, 2013). I likhet viser forskning innen attribusjonsteori at mennesker har en tendens til å forklare eller predikere negativ atferd med utgangspunkt i et individs holdning fremfor egenskaper ved situasjonen eller muligheter i omgivelsene (Ybarra & Stephen, 1999). Earley et al. (2016) har nylig utført et eksperiment som tar for seg revisors oppfatning av ledelsens integritet og hvordan dette påvirker revisors evne til å oppdage misligheter i regnskapet. De kom frem til at dersom revisor tror at ledelsen har høy integritet, så øker sannsynligheten for at han/hun ikke oppdager tegn på økonomiske misligheter.

Virksomheter med økonomiske utfordringer har en tendens til å utarbeide overoptimistiske prognoser (Frost, 1997). Koch (2002) argumenterer for at de har større incentiv og mindre å tape ved overoptimistiske vurderinger. I slike situasjoner er det viktig at revisor utøver profesjonell skepsis. Ifølge revisjonsstandarden vil troen på at ledelsen er ærlig og har integritet ikke fritta revisor fra ansvaret med å samle inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Forskning viser at dersom revisor opplever revisjonsbevis fra klienten som lite troverdig, så søker revisor etter ekstern bekreftelse fremfor å innhente ytterligere revisjonsbevis fra klienten (Kizirian, Mayhew & Sneathen, 2005).

---

² På norsk innramming. Vi har valgt å bruke «framing» fordi det er godt implementert i den norske dagligtalen, og vi mener det er en god beskrivelse av fenomenet.

2.2 Bevisstgjøring av mentale fallgruver

Innen revisjon oppstår JDM ved evaluering av revisjonsbevis, sannsynlighetsvurdering og ved valg mellom ulike alternativ (Eilifsen et al., 2014). Revisors JDM blir påvirket av interne og eksterne faktorer. Eksempler på eksterne faktorer kan være tidspress, mangel på ressurser og lovverk. Interne faktorer innebærer egeninteresse og mentale fallgruver (Ranzilla, Chevalier, Herrmann, Glover & Prawitt, 2011).

Lowe og Reckers (1994) gjennomførte et eksperiment hvor 92 jurymedlemmer ble presentert for et case hvor revisor hadde utstedt en ren revisjonsberetning. Deltakere som ble fortalt at virksomheten gikk konkurs evaluerte revisors prestasjoner som dårligere enn de som ikke fikk informasjon om konkursen. Informasjon om det faktiske utfallet førte til nedsatt evne til å evaluere revisors presentasjoner objektivt. «The curse of knowledge»³ oppstår når individ ikke er i stand til å ignorere informasjon en allerede har mottatt (Fischhoff, 1977). Under revisjonen er det vanlig at revisor tar utgangspunkt i informasjon utarbeidet av klienten. I slike situasjoner er klienten «first mover»² og revisor «second mover»². Som «second mover» er revisor sårbar for «the curse of knowledge» (Earley, Hoffmann & Joe, 2008). Det er vanskelig å redusere denne fallgraven fordi det er en «hard-wired»² kognitiv effekt som ikke lar seg overkomme bare ved å prøve hardere. Tidligere forskning har i hovedsak foregått i psykologiske studier av individs vurderinger, men fallgraven har også vist seg å eksistere i revisjonskonteksten, som ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen (Kennedy, 1995).

En velkjent psykologisk effekt er «framing». Mennesket blir påvirket av hvordan informasjon fremstilles. Det skyldes at vi bruker mentale strukturer, vanligvis ubevisst, til å forenkle, organisere eller guide vår forståelse av en situasjon (Eilifsen et al., 2014). Noe som medfører at vi responderer ulikt på forskjellige, men objektivt like forklaringer på samme problem (Levin, Schneider & Gaeth, 1998). Det er interessant å undersøke «framing» i finansielle markeder. Agenter kan ha incentiv til å lure andre agenter som kreditor eller investor. «Framing» oppstår når regnskap eller annen informasjon fra ledelsen fremstilles slik at regnskapsbruker danner seg et misledende bilde av ledelsens prestasjoner. «Framing» kan være menneskeskapt som regnskapsmanipulasjon, eller oppstå naturlig som følge av ubevisst feilinformasjon i regnskapet (Johnson et al., 1991). Den enkleste formen for «framing» er å

---

³ På grunn av manglende god norsk oversettelse har vi valgt å bruke det engelske begrepet.

fremheve eller manipulere en enkel egenskap ved et objekt eller en hendelse, såkalt attributt-«framing» (Levin et al., 1998).

Det er ingen tvil om at talent og erfaring er viktige komponenter for god JDM, men det er mulig å forbedre JDM gjennom bevisstgjøring av mentale fallgruver (Eilifsen et al., 2014). Bevisstgjøring defineres som det å komme til erkjennelse av noe, og oppnå større psykologisk innsikt (Store norske leksikon, 2009). Tan (1995) har undersøkt effekten av å informere revisor om et mulig tilsyn på revisors fortsatt drift evalueringen. Han fant at bevisstgjøring økte revisors årvåkenhet, og reduserte i hvilken grad revisor la vekt på tidligere erfaring med klienten i beslutningssammenhengen.

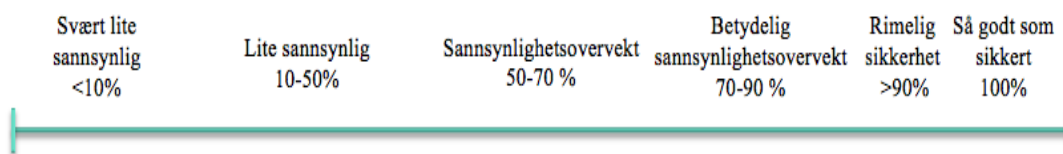
2.3 Forutsetningen om fortsatt drift

Norsk og internasjonal regnskapsregulering baserer seg i stor grad på forutsetningen om fortsatt drift. Med fortsatt drift menes ikke bare fortsatt eksistens av den juridiske enheten, men også at samme virksomhet skal fortsette (Johnsen & Kvaal, 1999). Selv om det erkjennes at det er umulig å gi full forsikring, er argumentet at kontinuitet er normalen og derfor en fundamental forutsetning (Eilifsen, 1997). Et regnskap avgis normalt under antagelse om at driften skal fortsette i overskuelig fremtid, hvor alternativet er avvikling (Lien, 2012). Valget mellom fortsatt drift og avvikling baserer seg på vurderinger. Noen ganger er det åpenbart, men ofte vil vurderingene bære preg av usikkerhet (Pettersen, 2009). Forutsetningen kan betraktes som en nullhypotese. Spørsmålet er hvor sterke indikasjoner det skal være på det motsatte før nullhypotesen forkastes. Det må foretas en avveining mellom risikoen for to typer feil. Feilaktig forkaste fortsatt drift eller feilaktig forutsette fortsatt drift. Førstnevnte feil kan forårsake uberettiget avvikling (Johnsen & Kvaal, 1999).

2.3.1 Sannsynlighetsvurdering

Norsk regnskapslovgivning antar videre drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet (rskl., 1998, § 4-5), men hva som menes med sannsynlig er uklart (Kvifte, Tofteland & Bernhoft, 2014). Formuleringen har blitt hevdet å tilsvare alt fra et nivå på 60-70% opptil 90% (Johnsen & Kvaal, 1999). Sannsynlighet for avvikling vil øke over tid, og kvaliteten på informasjonen vil ofte være klarere i tidsperioden nærmest opp mot balansedagen (Pettersen, 2009). NRS 13 Usikre forpliktelser og betingede eiendeler omtaler sannsynlighetsbegrepet i henhold til god regnskapsskikk, og skiller mellom seks ulike sannsynlighetsnivå.

Figur 3: Sannsynlighetsnivå (NRS 13 pkt. 3.2)

For regnskap som avlegges under IFRS fremkommer forutsetning av IAS 1 (IAASB, 2007). Standarden tar utgangspunkt i en annen begrepsmessig avgrensning enn regnskapsloven, og antar videre drift med mindre ledelsen har til hensikt å avvikle driften eller at de ikke har noe realistisk alternativ til avvikling. Typiske alternativ kan være en større reorganisering av driften, refinansiering eller overdragelse av virksomheten til andre (Gøbel & Rødssæteren, 2009).

2.3.2 Opplysningsplikt

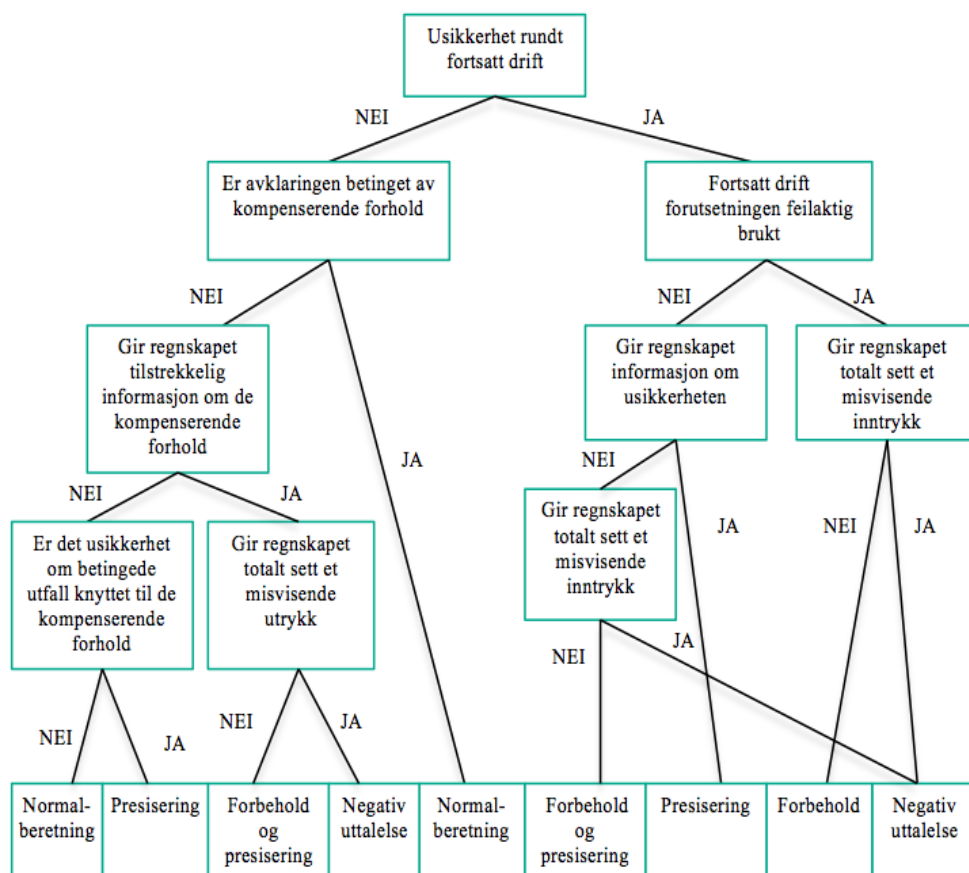
Norsk regnskapslovgivning og IFRS inneholder spesifikke opplysningskrav relatert til de vurderinger som foretas vedrørende fortsatt drift (Pettersen, 2009). Ifølge regnskapsloven (1998, §§ 3-3 og 3-3a) er det opplysningsplikt i årsberetningen. Legges forutsetningen til grunn for regnskapet skal det bekreftes at den er til stede. Foreligger det tvil skal det redegjøres for usikkerheten. For aksjeselskap må opplysningsplikten ses i sammenheng med aksjelovgivningens krav til forsvarlig egenkapital (asal., 1997, §§ 3-4 og 3-5; asl., 1997, §§ 3-4 og 3-5). Antas egenkapitalen å være lavere enn forsvarlig er styret pålagt handleplikt, og må opplyse om det er besluttet eller satt i verk tiltak. I motsetning til regnskapsloven er det ikke krav til årsberetning i IAS 1, men det kreves at det i situasjoner med vesentlig usikkerhet om fortsatt drift opplyses om det.

Regnskapsprodusent har opplysningsplikt overfor investor, kreditor, ansatte, myndigheter og andre interessenter. Informasjon fra styret og ledelsen kan redusere eller stoppe kapitaltilførsel fra investor eller kreditor, noe som kan føre til at en krevende økonomisk situasjon forverres. Regnskapsprodusent må balansere mellom å verne om virksomhetens interesser med plikten til å verne om interessentenes interesser. For regnskapsbruker sier styret og ledelsens bruk av fortsatt drift forutsetningen noe om fremtidsutsiktene, om hvorvidt en ønsker en relasjon til virksomheten i fremtiden. For regnskapsbruker er det derfor viktig at revisor gjør en uavhengig kontroll, og står imot press og ønsker fra klienten som kolliderer med revisjonsfaglige hensyn (Hope & Langli, 2009).

2.3.3 ISA 570

Siden fortsatt drift forutsetning er direkte knyttet til utarbeidelsen av regnskapet, er det åpenbart at revisor må ta stilling til om en slik forutsetning kan aksepteres eller ikke (Eilifsen, 1997). Revisor skal innhente revisjonsbevis for å kontrollere om ledelsens bruk av forutsetningen er riktig, og uttrykke en mening om det er vesentlig usikkerhet om enhetens evne til fortsatt drift.

Revisor skal avgi normalberetning dersom det ikke foreligger tvil. Foreligger det tvil skal revisor gjennomgå styret og ledelsens planer for å løse fortsatt drift problemet, og vurdere sannsynligheten for om planene er gjennomførbare. I lys av styret og ledelsens planer skal revisor konkludere om det fortsatt foreligger tvil. Er det tvil skal revisor vurdere om det er tilstrekkelig opplyst om det i regnskapet. Dersom tilstrekkelig opplysning er gitt, skal revisor inkludere en presisering i revisjonsberetningen. Er det ikke tilstrekkelig opplyst skal revisor ta forbehold fremfor beretning med negativ konklusjon. Dersom revisor mener forutsetningen er feilaktig benyttet, og fører til at regnskapet gir vesentlig feilinformasjon skal det avgis beretning med negativ konklusjon. Dersom effekten ikke er av en så vesentlig karakter, er det i standarden åpnet for bruk av en revisjonsberetning med forbehold (IAASB, 2009).

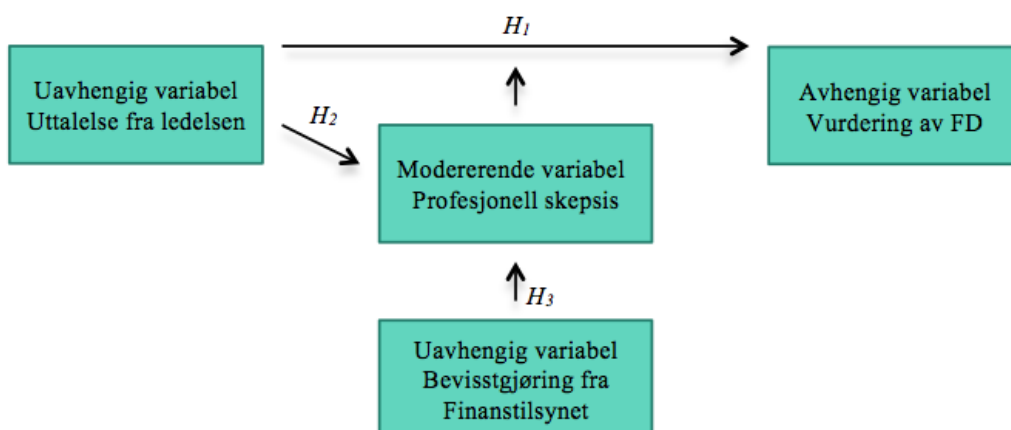
Figur 4: Revisors konklusjon og rapportering (Eilifsen, 1997)

3.0 KONSEPTUELL MODELL OG HYPOTESER

Basert på teori og tidligere forskning har vi utviklet en konseptuell modell og tre hypoteser. Vi bruker teoretiske begrep når vi tenker, men disse kan ikke observeres direkte. For å gjennomføre en empirisk undersøkelse har vi omformulert de teoretiske begrepene i forskningsspørsmålet til målbare variabler. For å sikre begrepsvaliditet⁴ har vi forsøkt å operasjonalisere på en god måte.

3.1 Konseptuell modell

Uavhengig variabel er den vi er interessert i virkningen av. Vi har to uavhengige variabler i vår studie, «uttalelse fra ledelsen» og «bevisstgjøring fra Finanstilsynet». For å måle effekt av endring i de uavhengige variablene bruker vi revisors «vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift» som avhengig variabel. Vi har valgt denne revisjonsoppgaven fordi den i stor grad baserer seg på vurderinger, og ofte bærer preg av usikkerhet. Det er en lovpålagt del av revisjonen, og ISA 570 krever at revisor kritisk vurderer påliteligheten til informasjonen som danner grunnlaget for revisjonsbevisene (IAASB, 2009). Basert på teori og tidligere forskning antar vi at avhengig variabel er sensitiv overfor endring i de uavhengige variablene, og vil fange opp både retningen og størrelsen på endringene. Forholdet mellom «uttalelse fra ledelsen» og revisors «vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift» avhenger av en rekke faktorer, men vi antar at «profesjonell skepsis» modererer forholdet. Videre antar vi at «bevisstgjøring fra Finanstilsynet» trigger «profesjonell skepsis» hos revisor, i situasjoner hvor revisor bruker informasjon fra ledelsen i evaluering av fortsatt drift forutsetningen.

Figur 5: Konseptuell modell

⁴ Begrepsvaliditet omhandler relasjonen mellom det generelle fenomenet vi skal undersøke og de konkrete dataene vi samler inn. Målet er at innsamlet data skal representere det generelle fenomenet godt (Gripsrud, Olsson & Silkoset 2010).

3.2 Hypoteser

En hypotese er en påstand om faktiske forhold som vi skal bekrefte eller avkrefte. Hypotesene viser til noe som er antatt og foreløpig, og som etter alt å dømme ikke er en urimelig forklaring på et fenomen (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2011).

3.2.1 Hypotese en

Mennesket har begrenset kognitiv kapasitet. Vi har vanskelig for å nullstille oss og ignorere informasjon vi allerede har mottatt. I teorien omtales dette som «the curse of knowledge». Under revisjonen er det vanlig at revisor tar utgangspunkt i informasjon utarbeidet av klienten, for å så samle inn revisjonsbevis for å teste om det er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering. I en slik situasjon er revisor «second mover» og ledelsen «first mover», og vi antar at revisor som «second mover» er sårbar for «the curse of knowledge».

H₁: «Revisors vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift blir påvirket av å ha en uttalelse fra ledelsen tilgjengelig på beslutningstidspunktet».

H₀: «Revisors vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift blir ikke påvirket av å ha en uttalelse fra ledelsen tilgjengelig på beslutningstidspunktet».

3.2.2 Hypotese to

Denne hypotesen skiller seg fra de to andre ved at vi her bruker rammeverket til Nolder og Kadous som avhengig variabel fremfor vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift. Revisor er ansvarlig for å skaffe betryggende sikkerhet for at regnskapet sett under ett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Press, muligheter og holdninger kan gi ledelsen incentiv til å «frame» informasjon for å lure kreditor, investor, leverandør eller andre interessenter. Dersom revisor ikke objektivt kan bekrefte informasjonen fra ledelsen, så forventer vi at revisor rapporterer konservativt. Vi antar at motstridende informasjon fra ledelsen vil øke revisors skeptiske tanker og følelser, som igjen vil føre til økt profesjonell skepsis i revisors intensjoner og handlinger.

H₂: «Hvis revisor mottar motstridende informasjon fra ledelsen, så øker revisors skeptiske holdning».

H₀: «Hvis revisor mottar motstridende informasjon fra ledelsen, så reduseres revisors skeptiske holdning eller forblir lik».

3.2.3 Hypotese tre

Bevisstgjøring kan bedre menneskets vurderingsevne og beslutningsatferd. Som nevnt tidligere har tilsynsmyndigheter (Finanstilsynet, 2014a) og internasjonale standardsettere (IAASB, 2012, PCAOB, 2013) ytret bekymring for manglende profesjonell skepsis hos revisor. Vi antar at bevisstgjøring av disse bekymringene vil øke revisors profesjonelle skepsis ved vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift. For oss er det naturlig å ta utgangspunkt i bekymringene fra Finanstilsynet, siden det er de som fører tilsyn av revisjonsoppdrag i Norge.

H₃: «Hvis revisor er bevisst Finanstilsynets bekymringer, så øker profesjonell skepsis i vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift».

H₀: «Hvis revisor er bevisst Finanstilsynets bekymringer, så har det ingen effekt på revisors vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift».

4.0 METODE OG FORSKNINGSDSIGN

Fokuset for utredningen er JDM forskning innen revisjon. JDM forskning blir ofte omtalt som eksperimentell psykologi, hvor vurderingsevne eller beslutningsatferd enten er avhengig eller uavhengig variabel (Bonner, 2008). Vårt forskningsspørsmål er følgende: «*Har revisor for stor tillit til ledelsen ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og kan bevisstgjøring fra tilsynsmyndighetene føre til redusert tillit?*». Vi valgte den fremgangsmåten vi mente belyste forskningsspørsmålet på en faglig interessant måte og som gav relevante data.

4.1 Forskningsdesign

Et forskningsspørsmål kan angripes fra ulike perspektiv⁵ (Trochim & Donnelly, 2008). For oss var det naturlig å velge en deduktiv forskningstilnærming. Det skyldes at vi allerede hadde teori og hypoteser å arbeide ut i fra. Vi ønsket å gå fra teori til empiri. Forskningsdesignet er den overordnede planen for hvordan datainnhenting skal gjennomføres, og er avgjørende for at vi skal kunne svare på forskningsspørsmålet så gyldig, nøyaktig og objektivt som mulig (Trotman, 2001). Ved valg av forskningsdesign skiller en mellom eksplorativt, deskriptivt og kausalt design⁶ (Saunders, Lewis & Thornhill, 2012). Vi hadde på forhånd en klar oppfatning av hvilke sammenhenger som kunne tenkes å eksistere mellom variablene, slik at et eksplorativt design ikke var hensiktsmessig. Siden hypotesene angir mulige årsak-virkning sammenhenger mellom variablene var det naturlig å bruke et kausalt forskningsdesign. Baktanken var at vi ønsket å manipulere de uavhengige variablene for å undersøke om det hadde en effekt på avhengig variabel, som vil si at vi benyttet en form for eksperiment.

4.2 Datainnsamling

En skiller mellom kvantitativ og kvalitativ datainnsamling⁷ (Johannessen et al., 2011). Vi valgte en kvantitativ tilnærming, og samlet inn primærdata gjennom en eksperimentell spørreundersøkelse. En fordel med kvantitativ metode er at det er enklere å forholde seg objektivt til konkrete tallverdier fremfor tekst, lyd eller bilde. Vi samlet inn data over en periode på tre uker, etter det stengte vi undersøkelsen.

---

⁵ Induktiv tilnærming betyr at en utvikler teori som resultat av observert empirisk data. Ved deduktiv tilnærming går en fra teori til data, hvor målet er å generalisere.

⁶ Eksplorativt design forutsetter at en vet lite om tema og ønsker økt forståelse. Deskriptivt design forutsetter en grunnleggende forståelse, hvor en ønsker å beskrive en gitt situasjon på et bestemt tidspunkt. Kausalt design forutsetter klare årsak-virkning sammenhenger mellom variabler.

⁷ Kvalitativ metode fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste eller måle. Kvantitativ metode gir data i form av målbare enheter.

4.2.1 Utvalg

Populasjonen er summen av alle enhetene vi ønsker å si noe om, som for oss er revisorer. Utvalget er den andelen av populasjonen vi ønsker å teste. Et utvalg kan trekkes på ulike måter⁸. På grunn av begrenset tid og tilgang på ressurser hadde vi ikke anledning til å gjennomføre eksperimentet på praktiserende revisorer. Vi valgte derfor å bruke et ikke-sannsynlighetsutvalg i form av et bekvemmelighetsutvalg, hvor valg av enhet først og fremst avgjøres av hva det er enkelt å få til (Gripsrud et al., 2010). En ulempe er at resultatet sjeldent kan generaliseres, og er dermed en trussel mot studiens begrepsvaliditet⁹. Ifølge Mortensen, Fisher og Wines (2012) kan revisjonsstudenter brukes som surrogater for praktiserende revisorer dersom konteksten er relativt strukturert. Vi valgte derfor å gjennomføre eksperimentet på revisjonsstudenter ved Norges Handelshøyskole og Handelshøyskolen BI.

For å være en del av utvalget satt vi som krav at studentene må ha gjennomført kurset *BUS426/MRR411 Revisjon* på Norges Handelshøyskole eller *Revisjon 1: Revisjonsteori og metode* på Handelshøyskolen BI. Kursbeskrivelsene i de to fagene er relativt like, hvor formålet er å gi studentene en grunnleggende innføring i det teoretiske og metodiske fundamentet for utføring av en effektiv revisjon, og fortsatt drift forutsetningen er en del av pensum. For å kontrollere at deltakeren har tatt kurset stilte vi spørsmål om det innledningsvis i spørreskjemaet, hvor de måtte svare ja eller nei. For de som svarte nei ble undersøkelsen avsluttet. Dette gjorde vi for å være sikre på at innsamlet data kom fra utvalget vi hadde definert. Vi antok at studiested ikke har en effekt på innsamlet data siden opptakskravene på masterstudiene er relativt like, og studentene har lik utdanningsbakgrunn. For å undersøke om det hadde en effekt, kontrollerte vi for denne variabelen i analysen.

For å nå ut til utvalget tok vi kontakt med studieadministrativ avdeling ved Norges Handelshøyskole, og fikk tilsendt e-postadressen til studentene som har gjennomført kurset *BUS426/MRR411 Revisjon* de to siste årene. Det tilsvarer 364 studenter. Vi sendte ut link til studentene på e-post, og etter en uke sendte vi ut en påminnelse på deres facebook-gruppe, MRR NHH 2015/2016. For å nå ut til revisjonsstudentene på Handelshøyskolen BI meldte vi

---

⁸ Et sannsynlighetsutvalg innebærer at det på forhånd er mulig å si hvilken sannsynlighet det er for at hver enkelt enhet i populasjonen kan bli trukket ut, og at denne sannsynligheten er større enn null. Det er ingen krav om at sannsynligheten må være den samme for hver enhet. Alle andre utvalg kalles ikke-sannsynlighetsutvalg.

⁹ Begrepsvaliditet i forbindelse med utvalg omhandler i hvilken grad det utvalget vi sitter igjen med er statistisk representativt for populasjonen (Skog, 2004).

oss inn i den offisielle facebook-gruppen for master i regnskap og revisjon BI Oslo 2015-2017, og delte link der. Det var 156 innmeldt medlemmer i gruppen på tidspunktet vi la ut undersøkelsen. Det gav oss et samlet utvalg på 520 studenter. Vi gjennomførte eksperimentet for eksamensperioden startet for å sikre at utvalget ikke var preget av et unaturlig høyt stressnivå, for å styrke studiens reliabilitet¹⁰.

4.2.2 Utforming av case

I eksperimentet brukte vi et fiktivt case om virksomheten Møbel & Interiør AS. Vi utformet caset med utgangspunkt i en eksisterende virksomhet innen møbelbransjen på Proff.no hvor revisor har uttrykt vesentlig usikkerhet rundt fortsatt drift. Vi ønsket å skape en setting hvor det var tvil om videre drift, samt å bruke en bransje de fleste kjenner til. Siden eksperimentet ble utført på revisjonsstudenter forsøkte vi å utarbeide et strukturert og lettlest case. Målet var at de ikke skulle trenge mer enn ti minutter til å gjennomføre undersøkelsen.

Basiscaset bestod av generell informasjon om virksomheten og regnskapstall. «Røde flagg» i regnskapet var negativt årsresultat tre år på rad og en anstrengt likviditetssituasjon. I case to inkluderte vi en uttalelse fra daglig leder. For å undersøke hvorvidt revisor utøver profesjonell skepsis ved bruk av informasjon fra ledelsen, må informasjonen tilfredsstillende to kriterier. Den må være nyttig for revisor og aktuell for mulig manipulasjon fra klientens side (Feng & Li, 2014). Kommentaren fra daglig leder hadde som formål å utsette revisor for attributt-«framing». Daglig leder fremhevet positive tiltak de hadde iverksatt og en svært positiv fremtidsutsikt, men unngikk å nevne utfordringene de stod overfor. Daglig leder forventet årlig vekst i driftsresultatet på 5%, noe som motstrider regnskapet som viste en nedadgående trend i historisk driftsresultat. I case tre tilføyde vi en bekymring fra Finanstilsynet. Vi inkluderte Finanstilsynets logo for å trekke deltakernes oppmerksomhet mot informasjonen. Siden vi var interessert i årsak- virkning sammenhenger utformet vi caset slik at deltakerne mottok all informasjon før de skulle svare på spørsmålene. På den måten sikret vi at årsak kom før virkning, og styrket studiens interne validitet¹¹. Casene presenteres i vedlegg 1.

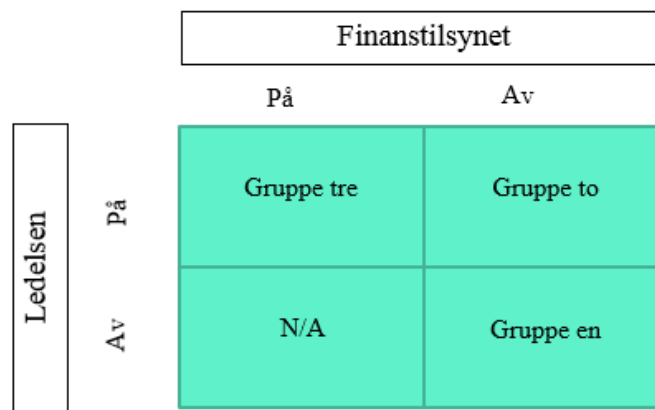
¹⁰ Reliabilitet måler grad av pålitelighet. Det innebærer at noe er repeterbart, konsistent og gir det samme resultatet dersom studien gjentas under identiske forhold (Trochim & Donnelly, 2008).

¹¹ Intern validitet er i hvilken grad variasjon i avhengig variabel entydig kan forklares av manipulasjon av uavhengig variabel (Campbell & Stanley, 1963).

4.2.3 Utforming av eksperiment

Formålet med eksperimentet var å bekrefte eller avkrefte våre tre hypoteser. Null hypotesene antok at det ikke ville være et signifikant forhold mellom variablene, mens alternativ hypotesene antok at det kunne være et signifikant forhold. Det var null hypotesene vi testet statistisk. Eksperimentet ble utformet som et 2x2 faktordesign. Et faktordesign gav oss mulighet til å undersøke hvilken behandling eller kombinasjon av behandlinger som hadde effekt (Trochim & Donnelly, 2008). Deltakerne ble tilfeldig fordelt til tre grupper. Vi ønsket en slik utvalgsfordeling for at gruppene skulle bli statistisk identiske, og for å styrke ekstern validitet¹². Vi hadde tre grupper fordi det ikke var hensiktsmessig med bevisstgjøring for de som ikke mottok en uttalelse fra ledelsen.

Figur 6: 2x2 faktordesign

4.2.4 Utforming av eksperimentell spørreundersøkelse

I spørreundersøkelsen brukte vi prestrukturerte spørsmål. En slik utforming gjorde det mindre tidkrevende for deltakerne å svare, og prosessen med å registrere og analysere data ble også mindre ressurskrevende for oss. I undersøkelsen ble deltakerne spurt om å ta stilling til påstander basert på rammeverket til Nolder og Kadous (2014). Her brukte vi en Likert-skala fra 1 til 11, hvor 1 indikerer liten grad av skepsis og 11 indikerer stor grad av skepsis. Årsaken var at vi ønsket å gi deltakerne flere valgmuligheter, samtidig som vi ikke trengte å dele inn i mindre kategorier i analysen. Ved andre spørsmål skulle deltakerne ta stilling til en sannsynlighetsvurdering. Her brukte vi en skala fra 0 til 100%, hvor deltakeren kunne velge hvilken som helst verdi innenfor dette intervallet. Deltakerne ble også spurt om å ta stilling til 30 påstander for å måle profesjonell skepsis ved hjelp av HPSS. Her brukte vi en Likert-skala fra 1 til 6, hvor 1 er sterkt uenig og 6 er sterkt enig, som er skalaen måleverktøyet er basert på

¹² Ekstern validitet er i hvilken grad innsamlet data kan generaliseres (Saunders et al., 2012).

(Hurtt, 2010). Vi inkluderte demografiske spørsmål for å kontrollere for systematiske forskjeller knyttet til kjønn, alder, erfaring og studiested. Dette for å styrke studiens interne validitet. For gruppene som ble utsatt for behandling inkluderte vi en manipulasjonssjekk.

Den tekniske gjennomførelsen foregikk i Qualtrics. Qualtrics gav oss mulighet til å slå av logging av IP-adresse. For å opprettholde anonymitet valgte vi å benytte oss av denne innstillingen. Vi benyttet også innstillingen som kun tillater et svar per IP-adresse. Vi stilte ingen personidentifiserende spørsmål, siden det ikke var nødvendig for å svare på hypotesene. En anonym spørreundersøkelse øker sannsynligheten for at deltakerne tørr å svare ærlig, noe som bidrar til å styrke studiens reliabilitet.

Vi gjennomførte en pilottest på sju medstudenter med kjennskap til revisjon og våre to veiledere. Det gav oss informasjon om hvor lang tid deltakerne brukte på å gjennomføre undersøkelsen, om instruksene var forståelige og om noen av spørsmålene var uklare eller vanskelige å svare på. Pilottesten var nyttig siden det ofte er vanskelig å oppdage egne feil.

4.3 Dataanalyse

Vi startet analysen med å fjerne ugyldige svar i Qualtrics¹³. Deretter overførte vi innsamlet data fra Qualtrics til SPSS. Ved å eksportere data elektronisk reduseres sannsynligheten for menneskelige feil og reliabiliteten styrkes. For å undersøke om innsamlet data var normalfordelt, utførte vi en Q-Q plot på avhengig variabel, se vedlegg 2. Resultatet indikerte at data var tilnærmet normalfordelt. Vi la derfor normalfordeling til grunn for videre analyser. I analysen brukte vi deskriptiv statistikk, i hovedsak gjennomsnitt og standardavvik. For å teste hypotesene brukte vi parametriske tester. Vi forkastet null hypotesene dersom p-verdien $< 0,05$ ¹⁴. En oversikt over de ulike variablene vi brukte i analysen presenteres i vedlegg 3.

Som påpekt tidligere er profesjonell skepsis utfordrende å måle og dokumentere. Vi brukte HPSS (Hurtt, 2010) til å måle deltakernes skepsis som et personlighetstrekk, og brukte denne som kontrollvariabel videre. For å måle profesjonell skepsis som en holdning brukte vi rammeverket til Nolder og Kadous (2014). Vi fant ingen andre studier som har brukt dette rammeverket, noe som har gjort det utfordrende og spennende å analysere innsamlet data.

---

¹³ Ugyldige svar er ikke fullførte undersøkelser, undersøkelser hvor tiden indikerer at deltakeren ikke har lest all informasjon eller har svart oppriktig, og de som ikke er en del av utvalget.

¹⁴ Signifikansnivå på 0,05 er et veletablert og akseptert nivå (Cowles & Davis, 1982).

5.0 RESULTAT

Her presenteres resultatet fra vårt eksperiment. Innledningsvis tar vi for oss deskriptiv statistikk som beskriver utvalget og sier noe om utvalgsfordelingen til de tre gruppene. Deretter tester vi hypotesene. For å undersøke om effekten av manipulering av de uavhengige variablene er statistisk signifikant, utfører vi ANOVA ¹⁵ i SPSS. ANOVA fanger opp effekt av kontrollvariabler i signifikanstesten. Avslutningsvis presenteres andre observasjoner.

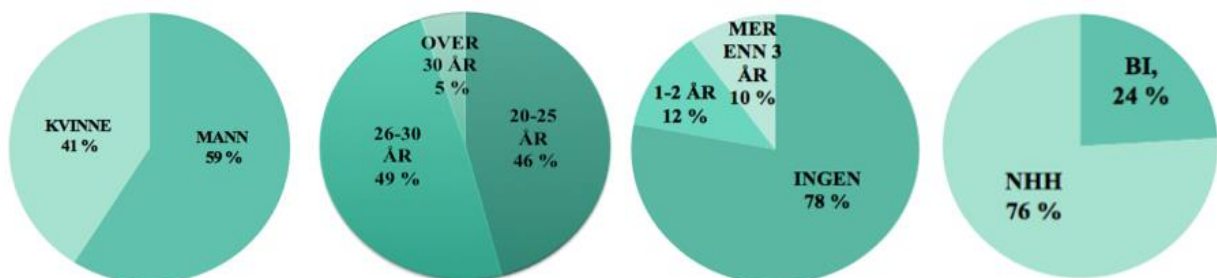
5.1 Deskriptiv statistikk

Totalt 41 deltakere gjennomførte eksperimentet. Det tilsvarer en svarprosent på ca. 8%. Deltakerne ble tilfeldig fordelt til tre grupper. Sannsynligheten for å havne i de ulike gruppene var lik. Gruppe en har 16 deltakere, gruppe to har 12 deltakere og gruppe tre har 13 deltakere. Det var mange som valgte å ikke fullføre undersøkelsen, noe som har ført til skjevhet i antall deltakere per gruppe. Vi observerer en trend hvor gruppene med de lengste casene har lavest svarprosent. Tabellen under illustrerer fordelingen av deltakere til gruppene.

	Antall	Prosent
Gruppe en	16	39%
Gruppe to	12	29,3%
Gruppe tre	13	31,7%
Totalt	41	100%

Tabell 1: Antall deltakere i gruppene

Av deltakerne var 17 kvinner og 24 menn. 19 var mellom 20 til 25 år. 20 mellom 26 til 30 år og 2 over 30 år. 32 av deltakerne har ingen erfaring fra revisjon, 5 har 1 til 2 år og 4 mer enn 3 år. 31 av deltakerne er studenter ved Norges Handelshøyskole og 10 ved Handelshøyskolen BI. Se figur 7 under. Hvordan kontrollvariablene er fordelt i gruppene presenteres i vedlegg 4.

Figur 7: Demografiske variabler

¹⁵ Variansanalyse, ANOVA står for «Analysis of variance».

5.1.1 Test av systematiske forskjeller mellom gruppene

Vi tester om utvalgsfordelingen mellom gruppene har vært vellykket ved hjelp av t-test på gjennomsnittsverdiene knyttet til kjønn, alder, erfaring og studiested. Har vi lyktes med tilfeldig fordeling er gruppene tilnærmet statistisk identiske, og studiens interne validitet styrkes. Gjennomsnittet i hver gruppe og tilhørende p-verdier presenteres i tabellen under. T-testene gir p-verdier mellom 0,555 og 0,973. Det er dermed ikke signifikante forskjeller mellom gruppene. Det gir en indikasjon på at tilfeldig fordeling har lyktes.

	Kjønn	Alder	Erfaring	Stuedsted
Gruppe en	1,38	1,56	1,31	1,19
Gruppe to	1,33	1,58	1,25	1,25
Gruppe tre	1,54	1,62	1,38	1,31
p-verdi	0,555	0,973	0,880	0,768

Tabell 2: Gjennomsnitts- og p-verdier

5.1.2 Gjennomsnittlig vurdering av fortsatt drift

Figuren under viser gjennomsnittlig vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift i de tre gruppene. Sannsynlighetsvurderingen er basert på en skala fra 0 til 100%, hvor deltakerne kunne velge hvilken som helst verdi innenfor dette intervallet. Tallet i parentes er standardavviket i de respektive gruppene. Standardavviket sier noe om hvor stor variasjon det er mellom svarene i hver enkelt gruppe. Vi observerer at desto mer informasjon deltakerne utsettes for, desto større spredning er det i svarene ved vurdering av sannsynligheten for videre drift.

		Finanstilsynet	
		På	Av
Ledelsen	På	Gruppe tre: 54,15 (20,436)	Gruppe to: 55,42 (17,692)
	Av	N/A	Gruppe en: 67,88 (14,264)

Figur 8: Gjennomsnittlig fortsatt drift vurdering i gruppene

5.1.3 Profesjonell skepsis som et personlighetstrekk

Vi tar utgangspunkt i HPSS for å måle profesjonell skepsis som et personlighetstrekk hos deltakerne. Ifølge Hurtt (2010) bruker studenter å ligge et sted mellom 90 og 150 på skalaen, som varierer mellom 30 og 180. Alle unntatt en av våre deltakere havnet innenfor dette intervallet, og vi fikk et gjennomsnitt på 129,59. Resultatet fra HPSS i de ulike gruppene presenteres i tabellen under. En oversikt over hvordan deltakerne svarte på hvert enkelt spørsmål ligger i vedlegg 5.

	Gruppe	Antall	Gjennomsnitt	Std.avvik	Min	Maks
HPSS	1	16	128,94	13,738	102	148
	2	12	126,42	14,544	105	152
	3	13	133,31	15,424	97	168
	Totalt	41	129,59	15,287	97	168

Tabell 3: HPSS

5.2 Manipulasjonssjekk

For å undersøke om deltakerne har sett all informasjon stiller vi spørsmål avhengig av hvilken behandling deltakerne ble utsatt for. Gruppe en mottar ingen behandling og derfor ingen manipulasjonssjekk. Gruppe to mottar en uttalelse fra daglig leder og derfor spørsmålet: «*I hvilken grad påvirket ledelsens påstander din vurdering av enhetens evne til fortsatt drift?*». Deltakerne svarer ved hjelp av en skala fra 1 til 11, hvor 1 er ikke i det hele tatt og 11 i stor grad. Dersom deltakerne ikke la merke til informasjonen kunne de velge alternativet «Fikk ikke uttalelse fra ledelsen» fremfor å krysse av på skalaen. Gruppe tre mottar uttalelse fra daglig leder og bekymringer fra Finanstilsynet. De får derfor samme spørsmål som gruppe to i tillegg til: «*La du merke til bemerkningene fra Finanstilsynet?*». Hvor de velger ja eller nei.

Resultatet fra innsamlet data viser at alle i gruppe to og gruppe tre har lagt merke til uttalelsen fra daglig leder. Derimot var det overraskende få som la merke til bemerkningene fra Finanstilsynet, kun 46,2% av deltakerne i gruppe tre. Vi undersøker også om gruppe to og gruppe tre ble påvirket ulikt av ledelsens påstander, men finner ingen signifikante forskjeller, t-testen gir p-verdi = 0,513. Se vedlegg 6.

5.3 Hypotesetesting

5.3.1 «The Curse of Knowledge»

For å teste hypotese en sammenligner vi resultatet fra gruppe en og gruppe to. Vi ønsker å avdekke om differansen i gjennomsnittlig vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift mellom gruppen som fikk en uttalelse fra ledelsen og gruppen som ikke fikk en uttalelse fra ledelsen er statistisk signifikant. Vi har valgt å utelukke gruppe tre siden de kan ha blitt påvirket av bemerkningene fra Finanstilsynet.

Avhengig variabel - fortsatt drift	
Estimert verdi	-13,730
Hypoteseverdi	0
Differanse (Estimert – Hypotese)	-13,730
Sig. (p-verdi)	0,047

Tabell 4: ANOVA, hypotese en

Ved hjelp av en ANOVA finner vi forskjell mellom gruppe en og gruppe to med p-verdi = 0,047. Se tabell 4 over. Vedlegg 7 viser utfyllende tabeller fra analysen hentet fra SPSS. Uttalelsen fra ledelsen har en signifikant effekt på deltakernes vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift på 0,05 nivå. Vi forkaster derfor H_0 .

5.3.2 Profesjonell skepsis

Under hypotese en finner vi signifikant forskjell mellom gruppe en og gruppe to ved vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift. Ser vi på gjennomsnittet i de to gruppene i figur 8 over, ser vi at gruppe to gir en lavere sannsynlighet for fortsatt drift enn gruppe en. Denne forskjellen er som påpekt signifikant på 0,05 nivå. For å undersøke om denne forskjellen skyldes profesjonell skepsis tar vi utgangspunkt i rammeverket til Nolder og Kadous, hvor vi inkluderer kontrollvariablene. Fremfor å bruke vurdering av fortsatt drift som avhengig variabel, måler vi i denne hypotesen endring i deltakerens skeptiske «tanker», «følelser» og «intensjoner og handlinger». Også her velger vi å utelukke gruppe tre, siden de kan ha blitt påvirket av Finanstilsynet, og det ikke er hensikten å måle denne effekten under hypotese to. Tabell 5 viser gjennomsnittsverdiene knyttet til skeptiske «tanker», «følelser» og «intensjoner og handlinger» i de to gruppene, samt tilhørende standardavvik.

	Gruppe	Gjennomsnitt	Standardavvik
Tanker	1	6,44	1,504
Tanker	2	7,00	1,537
Følelser	1	6,81	2,167
Følelser	2	6	2,449
Intensjoner og handling	1	7	2,422
Intensjoner og handling	2	7,17	2,443

Tabell 5: Deskriptiv statistikk, Nolder og Kadous, hypotese to

	Avhengige variabler		
	Tanker	Følelser	Intensjoner og Handlinger
Estimert verdi	0,647	-0,792	0,559
Hypoteseverdi	0	0	0
Differanse (Estimert – Hypotese)	0,647	-0,792	0,559
Sig. (p-verdi)	0,241	0,321	0,507

Tabell 6: ANOVA, hypotese to

Tabell 6 presenterer resultatet fra ANOVA. Fullstendige tabeller fra SPSS presenteres i vedlegg 7. Manipulasjon av uttalelsen fra ledelsen har ingen signifikant effekt på verken skeptiske «tanker», «følelser» eller «intensjoner og handlinger». Fra tabellen over får vi p-verdier på henholdsvis 0,241, 0,321 og 0,507. Testen gir ikke grunnlag til å forkaste, og vi beholder derfor H_0 .

5.3.3 Bevisstgjøring fra Finanstilsynet

For å teste hypotese tre sammenligner vi resultatet fra gruppe to og gruppe tre. Vi ønsker å teste om bevisstgjøring fra Finanstilsynet påvirker deltakerens vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift. Her er det ikke hensiktsmessig å inkludere gruppe en siden deltakerne i den gruppen verken har fått en uttalelse fra ledelsen eller bemerkninger fra Finanstilsynet.

Avhengig variabel – fortsatt drift	
Estimert verdi	-0,908
Hypoteseverdi	0
Differanse (Estimert – Hypotese)	-0,908
Sig. (p-verdi)	0,900

Tabell 7: ANOVA, hypotese tre

Tabell 7 viser resultatet fra ANOVA, se vedlegg 7 for tabell fra SPSS. Vi finner ingen signifikant effekt av manipulering av bemerkninger fra Finanstilsynet. Tabellen over viser en p-verdi = 0,900 og vi beholder derfor H_0 . Det betyr ikke at H_3 ikke stemmer, men at data vi har samlet inn ikke gir grunnlag til å forkaste null hypotesen. Likevel gir en høy p-verdi en indikasjon på at det er veldig stor sannsynlighet, her 90%, for å feilaktig forkaste en riktig H_0 .

5.4 Andre observasjoner

ANOVA avdekket også andre observasjoner, se vedlegg 7. Ser vi på alle gruppene samlet, ser vi at hvilken gruppe deltakerne havner i påvirker fortsatt drift vurderingen signifikant på 0,1 nivå, p-verdi = 0,071. Videre ser vi at fortsatt drift endres signifikant på 0,1 nivå på grunn av endring i kjønn. Dette er kun en kontrollvariabel som ikke er manipulert, men med en p-verdi = 0,058 ser vi at den har en signifikant påvirkning på vurderingen. Vi finner ingen signifikant påvirkning av noen variabler på skeptiske «tanker» eller skeptiske «følelser». Ser vi på skeptiske «intensjoner og handlinger» ser vi at studiested og erfaring fra revisjon begge har signifikant påvirkning på 0,1 nivå. HPSS har signifikant påvirkning på 0,01 nivå på skeptiske «intensjoner og handlinger». Studiested, erfaring med revisjon og HPSS er alle kontrollvariabler som ikke er manipulert, men vi ser likevel at variablene har en påvirkning på deltakernes skeptiske «intensjoner og handlinger».

I tillegg til å teste hypotesene ønsker vi å gå mer i dybden på Nolder og Kadous sitt rammeverk for å måle profesjonell skepsis. Vi utfører korrelasjonsanalyse for å se om skeptiske «intensjoner og handlinger» bunner mest i skeptiske «tanker» eller skeptiske «følelser». Vi finner at både «tanker» og «følelser» er signifikant korrelert med «intensjoner og handlinger» på et 0,01 nivå. P-verdiene er henholdsvis 0,006 og 0,001. Se vedlegg 8. Vi kan derfor si at deltakernes skeptiske «intensjoner og handlinger» bunner både i «tanker» og «følelser».

6.0 DISKUSJON OG KONKLUSJON

Hypotesetesten utført på hypotese en gav oss grunnlag til å forkaste null hypotesen. Innsamlet data viste at revisor ble påvirket av uttalelsen fra ledelsen ved vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift, noe som støtter teorien om «the curse of knowledge». I utgangspunktet tenkte vi at revisor ville øke sannsynligheten for videre drift basert på uttalelsen fra ledelsen, men vi så av resultatet at revisor vurderte sannsynligheten for fortsatt drift som lavere. Studien til Shaub og Lawrence (1996) viste at dårlig kommunikasjon med ledelsen førte til økt profesjonell skepsis hos revisor. Gruppe en fikk ingen uttalelse fra ledelsen. En svært begrenset kommunikasjon kan ha medført at de ikke har gjort seg opp en mening om kvaliteten på kommunikasjonen. Gruppe to ble utsatt for enveiskommunikasjon fra daglig leder, uten mulighet til å bekrefte informasjonen fra ledelsen eller hente inn ytterligere revisjonsbevis. Dette kan deltakerne ha oppfattet som dårlig kommunikasjon, som kan ha forårsaket økt skepsis i fortsatt drift vurderingen.

Gruppe en fikk som nevnt ingen uttalelse fra ledelsen, kun en notis om at tidligere revisor ikke hadde noen merknader. Det kan ha medført at deltakerne var nøytrale overfor ledelsens integritet. Gruppe to fikk uttalelser fra leder om en positiv fremtid, mens driftsresultatet viser en negativ trend. Det kan ha ført til at de vurderte ledelsens integritet som lavere. Som påpekt i teorien er informasjon fra ledelsen viktig input for revisor, men troen på at ledelsen er ærlig og har integritet fritar ikke revisor fra ansvaret med å samle inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Ser vi på Tabell 5 ser vi at gjennomsnittsverdiene på gruppe en og gruppe to knyttet til «intensjoner og handlinger» er relativt like. Deltakernes skeptiske «intensjoner og handlinger» blir målt ut ifra hvor sannsynlig det er at de ville hentet inn ytterligere revisjonsbevis eller konfrontert klienten. Dette kan være en indikasjon på at revisor utøver profesjonell skepsis uavhengig av hans/hennes oppfatning av ledelsens integritet.

Vi forkaster ikke null hypotesen under hypotese to. Selv om fortsatt drift vurderingen kan tyde på at gruppe to er mer skeptisk enn gruppe en, ser vi ingen signifikant endring i deltakernes profesjonelle skepsis basert på rammeverket til Nolder og Kadous. I caset ble gruppe to utsatt for «framing». Daglig leder fremhevet positive tiltak de har iverksatt, en positiv fremtidsutsikt og en positiv fremtidig vekst i driftsresultat. Dette står i kontrast til regnskapets nedadgående trend. Motstridende informasjon ser ut til å ha trigget deltakernes profesjonell skepsis i vurderingen av virksomhetens sannsynlighet for fortsatt drift. Selv om fortsatt drift vurderingen

er forskjellig i de to gruppene, scorer begge gruppene relativt likt på måleverktøyet for en skeptisk holdning. Som påpekt mener konseptuell revisjonsforskning at profesjonell skepsis er vanskelig å måle, og tidligere studier gir tvetydige resultater. Dette kan også ses i vår studie ved at deltakerne i gruppe to er mer skeptiske i fortsatt drift vurderingen enn deltakerne i gruppe en, samtidig som vi ikke ser noen signifikant forskjell når vi måler profesjonell skepsis ved hjelp av rammeverket til Nolder og Kadous.

Hypotesetesten under hypotese tre gav ikke grunnlag til å forkaste null hypotesen. Vi så ingen signifikant effekt av bevisstgjøring av Finanstilsynets bemerkninger. Gruppe to og gruppe tre vurderte sannsynligheten for virksomhetens evne til fortsatt drift omtrent likt, se figur 8. Resultatet kan skyldes flere forhold. Over halvparten av deltakerne mente de ikke hadde sett bemerkningene fra Finanstilsynet, noe som kan være årsaken til at profesjonell skepsis ikke økte i forhold til gruppe to. Det kan også skyldes hvilken type bevisstgjøring vi valgte. Bevisstgjøring av et mulig tilsyn i ettertid kunne muligens ført til økt profesjonell skepsis, noe Tan (1995) fant i sin studie. Det kan også være at deltakerne allerede er tilstrekkelig profesjonelt skeptiske. En påminnelse om å utøve profesjonell skepsis vil ikke ha noen effekt dersom revisor allerede er profesjonelt skeptisk.

Resultatet fra hypotesetestene bidrar til å svare på forskningsspørsmålet. (1) Revisor blir påvirket av å ha en uttalelse fra ledelsen tilgjengelig på beslutningstidspunktet. (2) Vi finner ingen endring i deltakernes skeptiske holdning, men motstridende informasjon trigger profesjonell skepsis i vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift, noe den skal ifølge ISA-en. (3) Bevisstgjøring av Finanstilsynets bemerkninger har ingen signifikant effekt på revisors vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift. Resultatene fra hypotesetestene og diskusjonen over indikerer at revisor er tilstrekkelig profesjonelt skeptisk. Dette støttes av resultatet til Feng og Li (2014), som også konkluderte med at revisor er tilstrekkelig profesjonelt skeptisk ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen. Vi konkluderer med at revisor ikke har for stor tillit til ledelsen ved evaluering av fortsatt drift forutsetningen, og at bevisstgjøring fra tilsynsmyndighetene ikke bidrar til å redusere tilliten.

6.1 Begrensninger

Et eksperimentelt design kan være ideelt i teorien, men det finnes også begrensninger. Det var frivillig å delta i eksperimentet og alle svar var anonyme. Dette gjorde at vi ikke kunne følge opp og forsikre oss om at de vi ønsket skulle svare faktisk gjorde det. Det har gitt skjevhet i

antall deltakere i gruppene. Vi målte variablene ved hjelp av selv-rapportering, og var ikke til stede når deltakerne gjennomførte undersøkelsen. Vi kan derfor ikke garantere at de ikke har blitt påvirket av tilfeldigheter i omgivelsene, eksempelvis støy, forstyrrelser eller andre mennesker. Vurdering av fortsatt drift er en utfordrende oppgave, som krever både erfaring og kunnskap. Eksperimentet er utført på revisjonsstudenter, en mulig trussel mot ekstern- og begrepsvaliditet, da det kan stilles spørsmål til om studentenes svar er direkte overførbare til praktiserende revisorer.

6.2 Betydning for revisjonspraksis

Vi fant ingen effekt på profesjonell skepsis ved bevisstgjøring av Finanstilsynet bemerkninger. Kommentarene tilsynsmyndighetene ytrer i etterkant av tilsyn ser derfor ikke ut til å ha ønsket effekt. Revisor får stadige påminnelser om å opprettholde profesjonell skepsis. Dette er noe de har hørt før, og resultatet fra vår studie indikerer at kun en påminnelse ikke er tilstrekkelig til å øke nivået av profesjonell skepsis. Et sterkere virkemiddel ser derfor ut til å være nødvendig.

6.3 Forslag til fremtidig forskning

Det er behov for ytterligere forskning rundt hvorvidt revisor evner å opprettholde profesjonell skepsis i situasjoner hvor det ikke foreligger mistanke til ledelsens integritet. I tillegg til opplevd integritet er tidligere erfaring med klienten en mulig trussel mot profesjonell skepsis. I praksis er det vanlig at revisor og klient har en relasjon over flere år. Fremtidig forskning bør derfor forsøke å måle om revisor evner å opprettholde profesjonell skepsis overfor en klient de tror er ærlig, som revisor har fem til ti års erfaring med, og hvor vesentlig feilinformasjon i regnskapet sjeldent eller aldri har forekommet tidligere. Fremtidige studier som bruker rammeverket til Nolder og Kadous (2014) burde forsøke å måle profesjonell skepsis i revisors virkelige arbeidsmiljø fremfor selv-rapportering i et spørreskjema. På den måten kan revisors handlinger observeres, og revisor har mulighet til å innhente ytterligere bevis og stille spørsmål til klienten. Selv om deltakerne rapporterer i et spørreskjema at de vil innhente ytterligere revisjonsbevis, trenger det ikke å bety at de faktisk gjør det. Fremtidig forskning bør også undersøke om det finnes andre årsaker til en mangelfull revisjon, siden resultatet vårt indikerer at revisor er tilstrekkelig profesjonelt skeptisk.

LITTERATURLISTE

Allmennaksjeloven. Lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper.

Aksjeloven. Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). (2003). Fraud detection in a GAAS audit: SAS No. 99 Implementation guide. New York: AICPA. Hentet fra <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>

Bevisstgjøring. (2009). I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/bevisstgi%25C3%25B8ring>

Bernardi, R. (1994). Fraud detection: The effect of client integrity and competence and auditor cognitive style. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 13, 68-84. Hentet fra <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=59842ac7-e691-4dbf-a2f2-1a6c168ec49b%40sessionmgr4003&vid=1&hid=4201>

Bonner, S. E. (2008). *Judgment and decision making in accounting*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Bowlin, K. O., Hobson, J. L., & Piercey, M. D. (2012). The Effects of Auditor Rotation, Professional Skepticism, and Interactions with Managers on Audit Quality. *SSRN Electronic Journal SSRN Journal*. doi:10.2139/ssrn.1914557

Campbell D. T., & Stanley J. C. (1963). Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research on Teaching. N. L. Gage (Red.), *Handbook of Research on Teaching*. (chapter 5). Chicago: American Educational Research Association.

Chen, Q., Kelly, K., & Salterio, S. E. (2009). Do Audit Actions Consistent with Increased Auditor Scepticism Deter Potential Management Malfeasance? *SSRN Electronic Journal*, 10(9), 1-48. doi:10.2139/ssrn.1490123

Cowles, M. & Davis, C. (1982). On the origins of the .05 Level of Statistical Significance. *American Psychologist*, 37(5), 553-558. doi: 10.1037/0003-066X.37.5.553

Earley C. E., Hoffmann, V. B., & Joe, J. R. (2008). Reducing Management's Influence on Auditors' Judgements: An Experimental Investigation of SOX 404 Assessments. *The Accounting Review*, 83(3), 1461-1485. doi:10.2308/accr.2008.83.6.1461

Earley, C. E., Gramling, L., & Joe, J. R. (2016). *The Effect of Information About Management on Auditors' Inherent and Fraud Risk Assessments*. Working paper, Province College, University of Connecticut & Georgia State University.

Eilifsen, A. (1997). *Fortsatt drift forutsetningen – regnskap og revisjon, SFN-rapport*, 93(97). Bergen: Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning.

- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M., & Prawitt, D. F. (2014). *Auditing & Assurance Services, Third International Edition*. Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Feng, M., & Li, C. (2014). Are Auditors Professionally Skeptical? Evidence from Auditors' Going-Concern Opinions and Management Earnings Forecasts. *Journal of Accounting Research*, 52(5), 1061-1085. doi:10.1111/1475-679X.12064
- Fischhoff, B. (1977). Perceived Informationness of Facts. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 3(2), 349-358. doi:10.1037/0096-1523.3.2.349
- Finanstilsynet. (2010, 22. november). Finanstilsynets funn og vurderinger etter tilsyn, herunder tematisyn vedrørende revisorskifter. Hentet 7. juni 2016 fra <http://www.finanstilsynet.no/no/Revisjon/Informasjon/Artikler-og-foredrag/>
- Finanstilsynet. (2014a, 9. september). Pålitelige regnskaper. Regnskapsrapportering og revisjon - Finanstilsynets erfaringer. Hentet 28. januar 2016 fra <http://www.bankenessikringsfond.no/PageFiles/64995/Anne%20Merethe%20Bellamy.pdf>
- Finanstilsynet. (2014b, 25. november). Aktuelle saker fra finanstilsynet. Hentet 28. februar fra http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2014/Revisorforeningen_Foredrag_Bellamy_nov_2014.pdf
- Frost, C. A. (1997) Disclosure policy choices of UK firms receiving modified audit reports. *Journal of Accounting and Economics*, 23(2), 163-187. doi:10.1016/S0165-4101(97)00006-2
- Gripsrud, G., Olsson, U. H., & Silkoset, R. (2010). *Metode og dataanalyse. Beslutningsstøtte for bedrifter ved bruk av JMP* (2 utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Gøbel, A., & Rødssæteren, K. (2009) Revisjon av forutsetningen om fortsatt drift. *Praktisk økonomi & Finans*, 26(04), 13-25. Hentet fra <https://www.idunn.no/pof/2009/04/art05>
- Heiman-Hoffman, V. Morgan, K. & Patton, J. (1996). The Warning Signs of Fraudulent Financial Reporting. *Journal of Accountancy*, 182(4). 75-77. Hentet fra <http://search.proquest.com/docview/206772468/fulltextPDF/62B68974DDC34760PQ/1?accountid=37265>
- Hope, O. K., & Langli, J. C. (2009). Er høye honorarer for revisjon og rådgivning en trussel mot uavhengigheten? *Praktisk Økonomi & Finans*, 26(4), 55-63. Hentet fra <https://www.idunn.no/pof/2009/04/art08>
- Hurt, R. K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Auditing:*

- A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149–171. doi:10.2308/aud.2010.29.1.149
- Hurt R. K., Brown-Libur, H., Earley, C. E., & Krishnamoorthy, G. (2013). Research on Auditor Professional Skepticism: Litterature Synthesis and Opportunities for Future Research. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32, 45-97. doi:10.2308/ajpt-50361
- Hurt, K., Eining, M., & Plumlee, D. (2008). An Experimental Examination of Professional Skepticism. *SSRN Electronic Journal*, 5(8), doi:10.2139/ssrn.1140267
- International Accounting Standards Board (IASB). (2007). *Presentation of Financial Statements*. IAS 1. London.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2009). *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*. ISA 200. New York, NY: IFAC
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2009). *Fortsatt drift*. ISA 570. New York, NY: IFAC
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2012, 27. februar). Staff Questions & Answers – Professional Skepticism in an Audit of Financial Statements. Hentet fra <http://www.ifac.org/publications-resources/staff-questions-answers-professional-skepticism-audit-financial-statements>
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Christoffersen, L. (2011). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag* (3.utg). Oslo: Abstrakt forlag as.
- Johnsen, A., & Kvaal, E. (1999). *Regnskapsloven. Kommentarer til lov av 17.juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v.* Oslo: Cappelen Akademiske Forlag
- Johnson, P. E., Jamal, K., & Berryman, R. G. (1991). Effects of Framing on Auditor Decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(1), 75-105. doi: 10.1016/0749-5978(91)90035-R
- Johnstone, K. M., Sutton, M. H. & Warfield, T. D. (2001). Antecedents and Consequences of Independence Risk: Framework for Analysis. *Accounting Horizons*, 15(1), 1-18. doi:10.2308/acch.2001.15.1.1
- Kennedy, J. (1995). Debiasing the Curse of Knowledge in Audit Judgement. *The Accounting Review*, 70(2), 249-273. Hentet fra http://www.jstor.org/stable/248305?seq=1#page_scan_tab_contents
- Kizirian, T. G., Mayhew, B. W., & Sneathen, L.D. (2005). The Impact of Management Integrity on Audit Planning and Evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 24(2), 49-67 doi: <http://dx.doi.org/10.2308/aud.2005.24.2.49>

- Koch, A. S. (2002). Financial Distress and the Credibility of Management Earnings Forecasts. Working paper. University of Virginia - McIntire School of Commerce. Hentet fra <http://ssrn.com/abstract=415580>
- Kvifte, S. S., Tofteland, A., & Bernhoft, A-C. (2014). *Finansregnskap - God regnskapsskikk og IFRS* (2 utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Levin, I. P., Schneider, S. L., & Gaeth, G. J. (1998). All Frames Are Not Created Equal: A Typology and Critical Analysis of Framing Effects. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 76(2), 149-188. doi:10.1006/obhd.1998.2804
- Lien, L. K. (2012). Fortsatt drift forutsetningen. *Regnskap og regnskap*, 82(2), 23-25. Hentet fra <http://www.revregn.no/asset/pdf/2012/1-23-5.pdf>
- Lowe, D. J., & Reckers, P. M. J. (1994). The Effects of Hindsight Bias on Jurors' Evaluations of Auditor Decisions*. *Decision Science*, 25(3), 401-426. doi:10.1111/j.1540-5915.1994.tb00811.x
- Mortensen, T., Fisher, R., & Wines, G. (2012). Students as surrogates for practicing accountants: Further evidence. *Accounting Forum*, 36(4), 251-265. doi:10.1016/j.accfor.2012.06.003
- Nelson, M. W. (2009). A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34. doi:10.2308/aud.2009.28.2.1
- Nolder, C. J., & Kadous, K. (2014). The Way Forward on Professional Skepticism: Conceptualizing Professional Skepticism as an Attitude. Working paper. doi:10.2139/ssrn.2524573
- Norsk RegnskapsStandard (NRS). (2003). *Usikre forpliktelser og betingede eiendeler*. NRS 13. Norsk RegnskapsStiftelse.
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? *Revisjon og Regnskap*, 14(3), 32-37. Hentet fra <http://www.revregn.no/i/2014/3/revisjon-03-14-980>
- Payne, E. A., & Ramsay, R. J. (2005, 04). Fraud risk assessments and auditors' professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 321-330. doi:10.1108/02686900510585636
- Pettersen, L. I. (2009) Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og regnskap*, 09(1), 21-25. Hentet fra <http://www.revregn.no/i/2009/1/revisjon01-09a-14>
- Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2013, 5. august). Auditor Objectivity and Skepticism. Hentet 20. februar fra http://pcaobus.org/News/Speech/Documents/08052013_Presentation.pdf

- Quadackers, L., Groot, T., & Wright, A. (2014). Auditors' Professional Skepticism: Neutrality versus Presumptive Doubt. *Contemporary Accounting Research*, 31(3), 639-657. doi:10.1111/1911-3846.12052
- Ranzilla, S., Chevalier, R., Herrmann, G., Glover, S. & Prawitt, D. (2011). Elevating Professional Judgment in Auditing and Accounting: The KPMG Professional Judgment Framework. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/258340692_Elevating_Professional_Judgment_in_Auditing_and_Accounting_The_KPMG_Professional_Judgment_Framework
- Regnskapsloven. Lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v.
- Robertson, J. C. (2010). The Effects of Ingratiation and Client Incentive on Auditor Judgment. *Behavioral Research in Accounting*, 22(2), 69-86. doi:10.2308/bria.2010.22.2.69
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2012). *Research methods for business students* (6 utg.). Harlow: Pearson.
- Shaub, M. K. (1996). Trust and Suspicion: The Effects of Situational and Dispositional Factors on Auditors' Trust of Clients. *Behavioral Research in Accounting*, 8, 154-174. Hentet fra <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=8e48af15-4698-4959-a21a-97984f2a1663%40sessionmgr4005&vid=0&hid=4206&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#AN=10854117&db=bth>
- Shaub, M. K., & Lawrence, J. E. (1996). Ethics, experience and professional skepticism: A situational analysis. *Behavioral Research an Accounting*, 8 (Supplement), 124-157. Hentet fra <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=4d1361d0-563b-4f64-a2cf-780067196ac8%40sessionmgr106&vid=0&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d&preview=false#db=bth&AN=7709670>
- Shrestha, A. B., Bernardi, R. A., & Bosco, S. M. (2013). The Propensity to Trust Others: Gender and Country Differences. *Accounting and Finance Research*, 2(2), 69-78. doi:10.5430/afr.v2n2p69
- Skog, O-J. (2004) *Å Forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming* (2.utg.) Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Solem, L. K. (2015, 17. mai). Mener karismatiske ledere slipper lettere unna. *Dagens Næringsliv*. Hentet fra <http://www.dn.no/jobbledelse/2015/05/17/2101/Ledelse/mener-karismatiske-ledere-slipper-lettere-unna>

- Tan, H-T. (1995). Effects of Expectations, Prior Involvement, and Review Awareness on Memory for Audit Evidence and Judgment. *Journal of Accounting Research*, 33(1), 113-135. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/2491295>
- Trochim, W. M., & Donnelly, J. P. (2008). *The Research methods knowledge base*. Mason: Atomic Dog.
- Trotman, K. T. (2001). Design Issues in Audit JDM Experiments. *International Journal of Auditing*, 5(3), 181-192. doi:10.1111/1099-1123.00334
- Ybarra, O., & Stephen, W. G. (1999). Attributional Orientations and the Prediction of Behavior: The Attribution-Prediction Bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(5), 718-727. Hentet fra <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=617f4738-d7b7-40ab-8cdc-8ed5b000540f%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4209>

VEDLEGG

Vedlegg 1: Eksperimentell spørreundersøkelse

Spørreundersøkelsen er utarbeidet i forbindelse med vår masterutredning ved Norges Handelshøyskole. Spørreskjemaet besvares anonymt hvor alle opplysninger behandles konfidensielt. Selve undersøkelsen tar i underkant av 10 minutter.

Vi setter stor pris på at du tar deg tid til å hjelpe oss!

Fremgangsmåte

Anta at du er en del av et revisjonsteam som arbeider for klient Møbler & Interiør AS. Klienten er ny, men tidligere revisor hadde ingen merknader. I forbindelse med revisjonen må det tas hensyn til ledelsens bruk av fortsatt drift forutsetningen.

Revisor skal innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for at ledelsens bruk av forutsetningen for fortsatt drift ved utarbeidelsen av regnskapet er riktig, og uttrykke en mening om hvorvidt det er knyttet en vesentlig usikkerhet til enhetens evne til fortsatt drift (ISA 570). Med fortsatt drift menes ikke bare fortsatt eksistens av foretaket, men også at samme virksomhet skal fortsette. Fortsatt drift vurderingen tar utgangspunkt i en tidsramme på 12 måneder.

Møbel & Interiør AS

Møbel & Interiør AS ble stiftet i 1972. Bedriften holder til i Stavanger og ledes av Tore Olsen. I juni 2015 flyttet butikken inn i nye flotte lokaler på 2400 kvm. Daglig leder har en bachelor i økonomi, og fører regnskapet selv. Det er totalt fem lojale medarbeidere som har god erfaring innen service og møbelfaget. Alle ansatte har tilgang til varelageret og det foretas varetelling annen hver måned.

Regnskapstall

	2015	2014	2013
Driftsinntekter	8.570	5.575	5.730
Driftsresultat	- 686	- 264	- 97
Resultat før skatt	- 832	- 417	- 202
Sum eiendeler	3.932	2.387	2.670
Varelager	3.225	1.804	2.102
Egenkapital i %	12,0	- 12,4	4,5

(Tall i hele 1000)

Uttalelse fra daglig leder¹⁶

I juni 2015 fikk vi tilført ny egenkapital kr. 1,6 mill. ved at gjeld ble konvertert til aksjekapital, slik at vi igjen har positiv egenkapital. I mars 2016 ble det tilført kr. 1 mill. i form av ansvarlig lån fra banken for å styrke likviditeten vår. Vi har hatt en gjennomgang av alle kostnader for å se på mulighetene for å redusere disse. De tiltak som blir iverksatt mener styret vårt skal være tilstrekkelig for å sikre videre drift. Vi tror på positiv utvikling tross nedgangen i andre bransjer, og utsiktene til økt inntjening synes bedre for 2016 enn 2015. Økt interesse for interiør fører til at vi forventer en 5% årlig vekst i driftsresultat.

Bevisstgjøring fra Finanstilsynet¹⁷

FINANSTILSYNET
THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Finanstilsynet utfører tilsyn med revisjonen i de ulike revisjonsbedriftene og har merket seg gjennomgående svakheter.
"Manglende profesjonell skepsis"
"For stor tillit til ledelsen - manglende etterprøving"

---

¹⁶ Manipulasjon til gruppe to og gruppe tre.

¹⁷ Manipulasjon til gruppe tre.

Spørsmål:

Hva er risikoen for vesentlig feilinformasjon i varelageret?

1, Ingen risiko   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, Veldig høy risiko

Hvor fornuftig er ledelsens estimater for fremtidig inntjening?

1, Svært fornuftige   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, Ikke fornuftige i det hele tatt

Hvor bekymret er du for at det er vesentlig feilinformasjon i inntektene?

1, Ikke bekymret i det hele tatt   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, Veldig bekymret

Hvor komfortabel er du med ledelsens estimater om fremtidig inntjening?

1, Veldig komfortabel   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, Ikke komfortabel i det hele tatt

Hvor stor prosentandel av varelageret ville du testet?

0   10   20   30   40   50   60   70   80   90   100

Hvor sannsynlig er det at du ville innhentet ytterligere bevis eller konfrontert klienten?

1, Ikke sannsynlig i det hele tatt   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, Veldig sannsynlig

Hvor sannsynlig vurderer du enhetens evne til fortsatt drift i prosent?

0   10   20   30   40   50   60   70   80   90   100

Manipulasjonssjekk:

La du merke til kommentaren fra Finanstilsynet?

- Ja
- Nei

I hvilken grad påvirket ledelsens påstander din vurdering av enhetens evne til fortsatt drift?

1, Ikke i det hele tatt   2   3   4   5   6   7   8   9   10   11, I stor grad

- Fikk ikke informasjon fra ledelsen

Kontrollspørsmål:

Kjønn?

- Mann
- Kvinne

Alder?

- Under 20 år
- 20 - 25 år
- 26 - 30 år
- Over 30 år

Har du tidligere jobbet med revisjon?

- Nei
- Ja, 1-2 år
- Ja, mer enn 3 år

Hvilket studiested tilhører du?

- BI
- NHH

Hvilket masterstudie går du?¹⁸

- Regnskap og revisjon
- Økonomi og administrasjon

Har du tatt kurset BUS426/MRR411 Revisjon på NHH eller Revisjon 1: Revisjonsteori og metode på BI?

- Ja
- Nei

Spørreundersøkelsen inkluderer også 30 spørsmål angående deltakerens personlighet basert på måleverktøyet til Hurtt, HPSS. Se vedlegg 5.

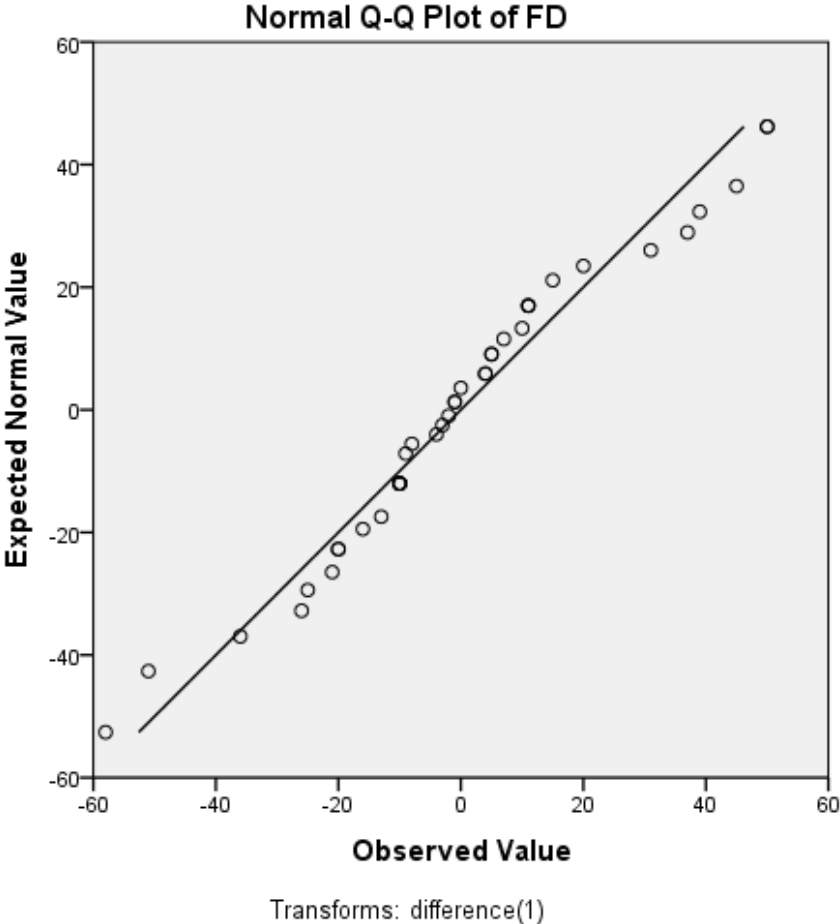
Caset er basert på regnskapstall og informasjon hentet fra:

<http://www.proff.no/selskap/fagm%C3%B8bler-sandnessj%C3%B8en-alsten-m%C3%B8belsenter-as/sandnessj%C3%B8en/m%C3%B8bler/Z0IO85KS/>

---

¹⁸ Vi har valgt å ikke inkludere denne kontrollvariabelen i analysene, da de andre variablene er mer informative i forhold til utvalget.

Vedlegg 2: Q-Q Plot – Normalfordeling

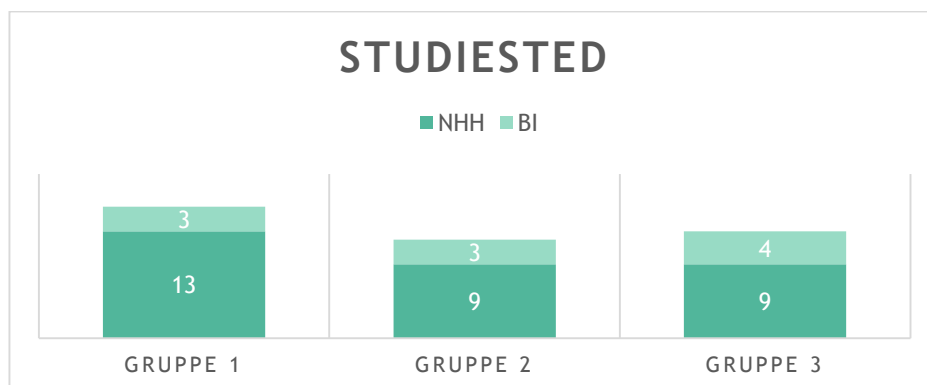
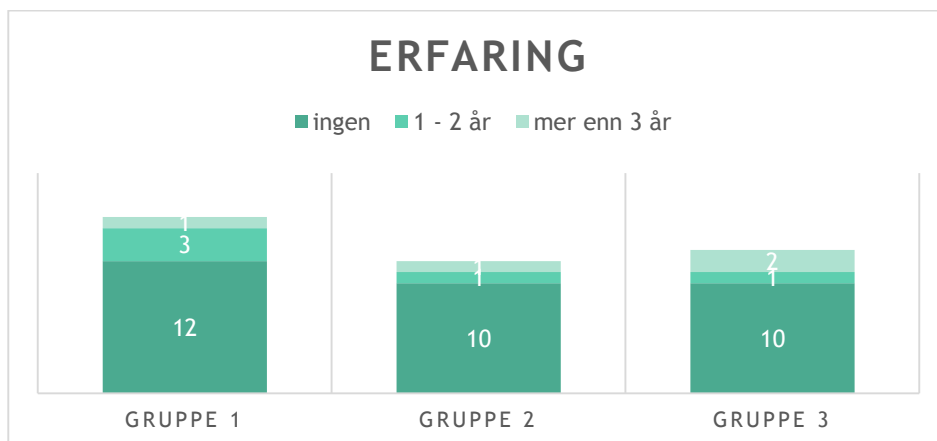
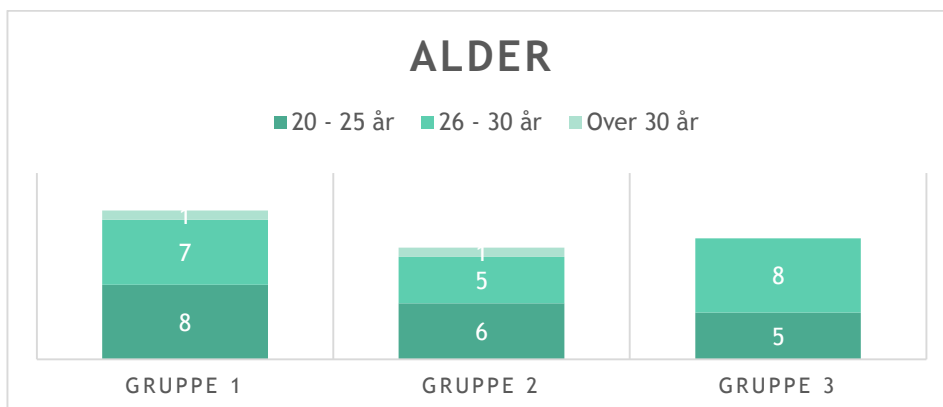
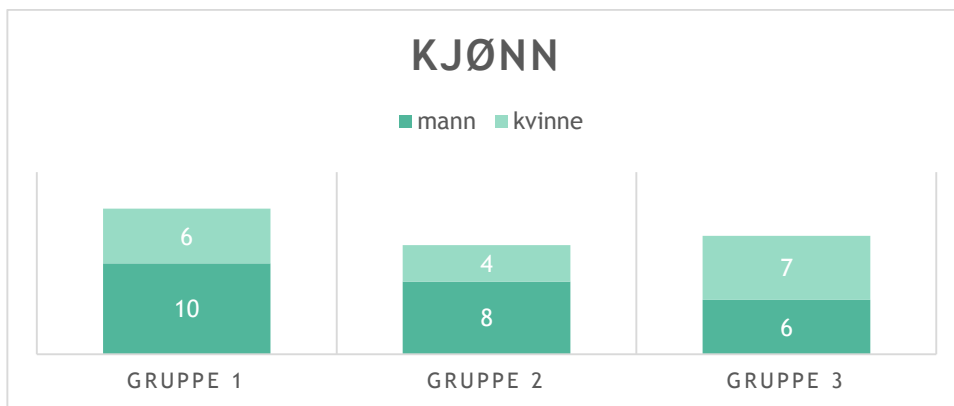

Vedlegg 3: Oversikt over variablene i eksperimentet

Navn	Type variabel	Måling
Gruppe	Uavhengig variabel	Hvilken gruppe deltakerne har havnet i
Fortsatt drift	Avhengig variabel i hypotese en og tre	Deltakernes vurdering av virksomhetens evne til fortsatt drift
Tanker	Avhengige variabler i hypotese to	Deltakernes vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon i varelageret
Følelser		Hvor bekymret deltakerne er for vesentlig feilinformasjon i inntektene
Intensjoner & Handlinger		Hvor sannsynlig det er at deltakerne ville hentet inn ytterligere bevis eller konfrontert klienten
Kjønn	Kontrollvariabler	Deltakerens kjønn, 1 = Mann, 2 = Kvinne
Alder		Deltakernes alder, 1 = 20-25 år, 2 = 26-30 år, 3 = over 30 år
Erfaring fra revisjon		Antall år innen revisjon, 1 = ingen, 2 = 1-2 år, 3 = mer enn 3 år
Stuedsted		Hvilket studiested deltakeren tilhører, 1 = NHH, 2 = BI
HPSS		Hvor deltakerne havner på Hurtt's profesjonell skepsis skala
Påvirkning fra ledelsen	Manipulasjonssjekk	I hvilken grad deltakeren ble påvirket av uttalelsen fra ledelsen, Skala 1-11
Merknader fra Finanstilsynet		Om deltakeren la merke til bemerkningene fra Finanstilsynet, 1 = ja, 2 = nei

Vedlegg 4: Fordeling av kontrollvariabler i de ulike gruppene

Vedlegg 5: Hurtt's Professional Skepsis Scale

	Sterkt uenig	1	2	3	4	5	6	Sterkt enig	Antall	Gjennomsnitt	Standardavvik
1	Jeg aksepterer ofte andres forklaringer	5	16	10	9	1	0	41	2,63	1,04	
2	Jeg er fornøyd med meg selv	1	4	2	16	18	0	41	4,12	1,05	
3	Jeg venter med å bestemme meg før jeg får mer informasjon	0	0	2	6	18	15	41	4,49	0,78	
4	Muligheten til å lære interesserer meg	0	0	2	6	18	15	41	5,12	0,84	
5	Jeg er interessert i hva som får personer til å handle som de gjør	1	1	5	12	13	9	41	4,51	1,19	
6	Jeg er trygg på mine evner	0	2	7	17	13	2	41	4,15	0,94	
7	Jeg forkaster ofte påstander med mindre de kan bevises	0	2	15	15	8	1	41	3,78	0,91	
8	Å oppdage ny informasjon er gøy	0	2	3	7	24	5	41	4,66	0,96	
9	Jeg bruker god tid når jeg tar beslutninger	0	2	6	18	12	3	41	4,20	0,95	
10	Jeg har en tendens til å godta det andre forteller meg med en gang	5	17	10	8	1	0	41	2,59	1,02	
11	Andres handlinger interesserer meg ikke	9	15	11	5	0	1	41	2,39	1,12	
12	Jeg er selvsikker	1	3	7	18	12	0	41	3,90	1,00	
13	Vennene mine sier jeg ofte er spørrende til det jeg ser eller hører	0	9	11	13	5	3	41	3,56	1,18	
14	Jeg liker å forstå årsaker til andres handlinger	1	2	5	13	14	6	41	4,34	1,17	
15	Det er spennende å lære	0	2	1	9	20	9	41	4,80	0,98	
16	Jeg godtar vanligvis det jeg ser, leser eller hører med en gang	5	12	14	9	1	0	41	2,73	1,03	
17	Jeg er usikker på meg selv	4	22	7	5	2	1	41	2,56	1,14	
18	Jeg oppdager ofte inkonsistens i forklaringer	1	1	5	21	10	3	41	4,15	0,99	
19	Som oftest er jeg enig med det resten av gruppen mener	1	10	18	11	1	0	41	3,02	0,85	
20	Jeg liker ikke å ta hurtige beslutninger	1	5	6	17	9	3	41	3,90	1,18	
21	Jeg har tro på meg selv	1	2	5	14	18	1	41	4,20	1,03	
22	Jeg liker ikke å ta beslutninger før jeg har all tilgjengelig informasjon	0	4	4	16	16	1	41	4,15	0,99	
23	Jeg liker å lete etter informasjon	0	1	6	15	16	3	41	4,34	0,91	
24	Jeg er spørrende til det jeg ser eller hører	0	0	6	19	14	2	41	4,29	0,78	
25	Jeg blir lett overtalt	4	14	15	5	3	0	41	2,73	1,05	
26	Jeg tenker sjelden over hvorfor personer oppfører seg på en spesiell måte	8	15	12	3	3	0	41	2,46	1,12	
27	Jeg liker å være sikker at jeg ha sett det meste av tilgjengelig informasjon før jeg tar en beslutning	0	0	4	14	19	4	41	4,56	0,81	
28	Jeg liker å teste om det jeg leser eller hører stemmer	1	0	5	15	17	3	41	4,37	0,97	
29	Jeg setter pris på å lære	0	1	2	8	21	9	41	4,85	0,91	
30	Andres handlinger og årsaker til disse fascinerer meg	0	3	5	17	10	6	41	4,27	1,10	

Overfor presenteres innsamlet data fra HPSS. Vi har fulgt Hurtt sin veiledning til hvordan vi skal beregne hvert enkelt individs profesjonelle skepsis. Spørsmål 1, 10, 11, 16, 17, 19, 25 og 26 stiller spørsmålene reversert. Det første vi gjør er å regne disse om slik at vi får riktig verdi på hvert individ. Vi trekker det deltakeren har valgt fra 7 og får riktig verdi. Deretter summerer vi graden deltakeren har valgt på hvert spørsmål og får et tall mellom 30 og 180, hvor 180 er mest skeptisk og 30 er minst skeptisk.

Vedlegg 6: Manipulasjonssjekk

Manipulasjonssjekk 1: «I hvilken grad påvirket ledelsens påstander din vurdering av enhetens evne til fortsatt drift?»»

	Gruppe	Antall	Gjennomsnitt	Std.avvik	Std.feil gj.snitt
Påvirkning fra ledelsen	2	12	5,0000	2,29624	0,66287
	3	13	4,3846	2,32875	0,64588

Lik populasjons- varians		F-test, varians		t-test, differansen mellom gjennomsnittene						
		F	Sig.	T	Df	p- verdi	Gj.snitts differanse	Std.avvik differanse	95 % konf.int.	
									Nedre	Øvre
Påvirkning fra ledelsen	Antatt	0,15	0,70	0,66	23	0,513	0,61538	0,92605	-1,300	2,531
	Ikke antatt			0,66	23	0,513	0,61538	0,92550	-1,300	2,530

Manipulasjonssjekk 2: «La du merke til bemerkningene fra Finanstilsynet?»»

	Antall	Prosent
Ja	6	46,2 %
Nei	7	53,8 %
Totalt	13	100 %

Vedlegg 7: ANOVA (univariat)

Hypotese 1

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: FD

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	3477.040 ^a	7	496.720	1.687	.147
Intercept	1750.517	1	1750.517	5.945	.020
Kjønn	1136.434	1	1136.434	3.859	.058
Alder	51.612	1	51.612	.175	.678
Erfaring	2.163	1	2.163	.007	.932
Studiested	440.259	1	440.259	1.495	.230
Hurt	53.442	1	53.442	.181	.673
Gruppe	1691.210	2	845.605	2.872	.071
Error	9717.351	33	294.465		
Total	160195.000	41			
Corrected Total	13194.390	40			

a. R Squared = .264 (Adjusted R Squared = .107)

Markert = Andre observasjoner

Contrast Results (K Matrix)

		Dependent Variable	
Gruppe Simple Contrast ^a		Fortsatt drift	
Level 2 vs. Level 1	Contrast Estimate	-13.730	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-13.730	
	Std. Error	6.638	
	Sig.	.047	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-27.235
		Upper Bound	-.225
Level 3 vs. Level 1	Contrast Estimate	-12.822	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-12.822	
	Std. Error	6.563	
	Sig.	.059	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-26.175
		Upper Bound	.531

a. Reference category = 1

Markert = Relevant for hypotese

Hypotese 2

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Tanker

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	15.322 ^a	7	2.189	1.115	.377
Intercept	1.026	1	1.026	.523	.475
Kjønn	4.125	1	4.125	2.102	.157
Alder	.077	1	.077	.039	.844
Erfaring	.933	1	.933	.476	.495
Stuedsted	.791	1	.791	.403	.530
Hurt	4.517	1	4.517	2.301	.139
Gruppe	6.536	2	3.268	1.665	.205
Error	64.776	33	1.963		
Total	1845.000	41			
Corrected Total	80.098	40			

a. R Squared = .191 (Adjusted R Squared = .020)

Contrast Results (K Matrix)

		Dependent Variable
Gruppe Simple Contrast ^a		Tanker
Level 2 vs. Level 1	Contrast Estimate	.647
	Hypothesized Value	0
	Difference (Estimate - Hypothesized)	.647
	Std. Error	.542
	Sig.	.241
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound Upper Bound
Level 3 vs. Level 1	Contrast Estimate	-.411
	Hypothesized Value	0
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-.411
	Std. Error	.536
	Sig.	.449
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound Upper Bound

a. Reference category = 1

Markert = Relevant for hypotese 2

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Følelser

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	25.840 ^a	7	3.691	.893	.523
Intercept	1.741	1	1.741	.421	.521
Kjønn	2.441	1	2.441	.591	.448
Alder	.266	1	.266	.064	.801
Erfaring	3.722	1	3.722	.901	.349
Studiested	3.142	1	3.142	.760	.390
Hurt	3.844	1	3.844	.930	.342
Gruppe	4.491	2	2.245	.543	.586
Error	136.355	33	4.132		
Total	1875.000	41			
Corrected Total	162.195	40			

a. R Squared = .159 (Adjusted R Squared = -.019)

Contrast Results (K Matrix)

		Dependent Variable	
Gruppe Simple Contrast ^a		Følelser	
Level 2 vs. Level 1	Contrast Estimate	-.792	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-.792	
	Std. Error	.786	
	Sig.	.321	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-2.392
		Upper Bound	.808
Level 3 vs. Level 1	Contrast Estimate	-.513	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-.513	
	Std. Error	.777	
	Sig.	.514	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-2.094
		Upper Bound	1.069

a. Reference category = 1

Markert = Relevant for hypotese 2

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: logH2

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	69.261 ^a	7	9.894	2.134	.067
Intercept	2.366	1	2.366	.510	.480
Kjønn	.627	1	.627	.135	.715
Alder	1.846	1	1.846	.398	.532
Erfaring	15.216	1	15.216	3.282	.079
Studiested	18.473	1	18.473	3.985	.054
Hurt	44.373	1	44.373	9.572	.004
Gruppe	8.811	2	4.406	.950	.397
Error	152.983	33	4.636		
Total	2521.000	41			
Corrected Total	222.244	40			

a. R Squared = .312 (Adjusted R Squared = .166)

Markert = Andre observasjoner

Contrast Results (K Matrix)

		Dependent Variable	
Gruppe Simple Contrast ^a		Intensjoner og Handlinger	
Level 2 vs. Level 1	Contrast Estimate	.559	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	.559	
	Std. Error	.833	
	Sig.	.507	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-1.135
		Upper Bound	2.254
Level 3 vs. Level 1	Contrast Estimate	1.131	
	Hypothesized Value	0	
	Difference (Estimate - Hypothesized)	1.131	
	Std. Error	.824	
	Sig.	.179	
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound	-.544
		Upper Bound	2.807

a. Reference category = 1

Markert = Relevant for hypotese 2

Hypotese 3

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: FD

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	3477.040 ^a	7	496.720	1.687	.147
Intercept	1750.517	1	1750.517	5.945	.020
Kjønn	1136.434	1	1136.434	3.859	.058
Alder	51.612	1	51.612	.175	.678
Erfaring	2.163	1	2.163	.007	.932
Studiested	440.259	1	440.259	1.495	.230
Hurt	53.442	1	53.442	.181	.673
Gruppe	1691.210	2	845.605	2.872	.071
Error	9717.351	33	294.465		
Total	160195.000	41			
Corrected Total	13194.390	40			

a. R Squared = .264 (Adjusted R Squared = .107)

Markert = Andre observasjoner

Contrast Results (K Matrix)

		Dependent Variable
Gruppe Simple Contrast ^a		Fortsatt drift
Level 1 vs. Level 3	Contrast Estimate	12.822
	Hypothesized Value	0
	Difference (Estimate - Hypothesized)	12.822
	Std. Error	6.563
	Sig.	.059
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound Upper Bound
Level 2 vs. Level 3	Contrast Estimate	-.908
	Hypothesized Value	0
	Difference (Estimate - Hypothesized)	-.908
	Std. Error	7.164
	Sig.	.900
	95% Confidence Interval for Difference	Lower Bound Upper Bound

a. Reference category = 3

Markert = Relevant for hypotese 3

Vedlegg 8: Rammeverket til Nolder og Kadous

	Gjennomsnitt	Std. Avvik	Antall
Skeptiske tanker	6,56	1,415	41
Skeptiske følelser	6,46	2,014	41
Skeptiske intensjoner og handlinger	7,49	2,357	41

		Tanker	Følelser	Intensjoner og handlinger
Tanker	Pearson Korrelasjon	1	0,363*	0,426**
	p-verdi		0,020	0,006
Følelser	Pearson Korrelasjon	0,363*	1	0,483**
	p-verdi	0,020		0,001
Intensjoner og handlinger	Pearson Korrelasjon	0,426**	0,483**	1
	p-verdi	0,006	0,001	

*. Korrelasjonen er signifikant på 0,05 nivå

** . Korrelasjonen er signifikant på 0,01 nivå